

Az ifjú irodalmár elmélyült elemzői életműve

Reprezentatív kritikafüzér, mint afféle pályatársi laudáció
a 30 éves Kántás Balázs irodalomtudományi szakkönyveiről

Elöljáró beszély

Kántás Balázs, jelen sorok írójának jeles kollégája, a még mindig igen fiatal, ám annál termékenyebb irodalomtörténész idén szeptemberben tölti be harmincadik életévét. Efféle laudációkat ötven-, hatvan-, vagy éppenséggel hetvenéves „nagyöregek” kerek születésnapja alkalmából szokás írni / mondani, ám nem túlzás azt mondanunk: Kántás Balázs életkora mellett vagy ellenére mind mennyiségben, mind minőségben nálánál másfélszer, de akár kétszer idősebb irodalmárookra, egyetemi docensi, de akár főiskolai / egyetemi tanári címmel rendelkező kollégáira jellemző irodalomértelmezői munkássággal rendelkezik. Sokrétű tájékozottsága és hihetetlen munkabírása okán pedig annyit mindenképpen megérdemel, hogy ha korából kifolyólag a pályatársaktól vaskos *festschriftet* még nem is kaphat, de egy bizonyos kollégája által az eddig egyes reprezentatív szakkönyveiről írott értékeléseket egy kritikafüzérben, mint eddigi munkája afféle hevenyészett összegző értékeléseként egy szövegtömbben láthassa...

Az éles fantomképeket rajzoló kritikus

Fantomképek – Kötetkritikák a kortárs magyar irodalom paradigmaticus szerzőiről

Kántás Balázs kritikakötete¹ kortárs, a szerző által paradigmaticusnak aposztrofált szerzőkről figyelemre méltó irodalmári vállalkozás, ugyanis – a fiatal szerző más ilyen irányú munkáihoz hasonlóan – szokatlan irodalomértelmezői nyitottságról tesz tanúbizonyságot. A könyvben huszonegy terjedelmes, részletekbe mélyedő, tanulmányigényű kötetkritika kapott helyet,

¹ Hivatkozott kiadás: Kántás Balázs

Fantomképek: Kötetkritikák a kortárs magyar irodalom paradigmaticus szerzőiről

Budapest: Napkút Kiadó; Cédrus Művészeti Alapítvány, 2013. 136 p.

melyek között valóban megtalálhatók a kortárs magyar irodalmi kánon(ok) szerint egyezményesen jelentősnek, *paradigmatikusnak* elkönyvelt szerzők műveiről szóló értékelések, ugyanakkor jó néhány olyan szerzőről szóló kritika is, akik kevésbé ismertek, műveik esztétikai kiemelkedőségük okán mégis megérdemlik a kritikus figyelmet.

A kötetet egy, a kritikus nyitottságot és a szövegközeli olvasás fontosságát hangsúlyozó, rövid előszó nyitja meg, a teljesség igényével az alábbi, igencsak egyöntetűen kanonizált és jól ismert szerzők műveit értékeli a kötet kritikái: Bíró József², Turcsi István³, Szöcs Géza⁴, Tóth Krisztina⁵, Gyukics Gábor⁶, Jász Attila⁷, Kemény István⁸, Böszörményi Zoltán⁹,

² A kritika eredeti megjelenési helye: Kántás Balázs

A paradigmák fölé emelkedő költő, aki néven nevezi a dolgokat: Bíró József KISFONTOS című verseskötetéről
VÁR UCCA MŰHELY 2: pp. 101-108. (2012)

³ A kritika eredeti megjelenési helye: Kántás Balázs

Aki ifjan kiáll a kortárs líra keresztútjába: Kemény Lili Madaram című verseskötetéről
FÉL ONLINE 12: p. online. (2012)

<http://felonline.hu/2012/01/15/prozaversekbe-parolt-emlekezet/>

⁴ A kritika eredeti megjelenési helye: Kántás Balázs

A költőtárs arcképe - Faludy festette Szöcs-portré: Szöcs Géza Nyestbeszéd című kötetéről
IRODALMI JELEN ONLINE 1: pp. 1-2. (2010)
<http://www.irodalmijelen.hu/node/7380>

⁵ Le tudjuk csapni a holdat?: Tóth Krisztina Magas labda című kötetéről

IRODALMI JELEN ONLINE 11: pp. 1-5. (2010)
<http://www.irodalmijelen.hu/node/7164>

⁶ A kritika eredeti megjelenési helye: Kántás Balázs

Az arctalanná válás versei: Gyukics Gábor kié ez az arc című kötetéről
IRODALMI JELEN 127: pp. 91-93. (2012)

⁷ A kritika eredeti megjelenési helye:

Kántás Balázs

Vers-festmények / festmény-versek és az örült művész apoteózisa: Jász Attila Naptemplom villanyfényben
APOKRIF ONLINE 5: p. online. (2012)

<https://apokrifonline.wordpress.com/2012/05/04/vers-festmenyek-festmeny-versek-es-az-orult-muvesz-apoteozisa-konyvkritika/#more-5311>

⁸ A kritika eredeti megjelenési helye:

Kántás Balázs

A halk szavú, "közéletiző" költő: Kemény István A királynál című kötetéről
IRODALMI JELEN 136: pp. 121-124. (2013)

⁹ A kritika eredetileg megjelent:

Kántás Balázs

Murányi Sándor Olivér¹⁰, Farkas Péter¹¹, a kevésbé ismert és / vagy fiatal koruk okán még a kánon alacsonyabb régióiba sorolt alkotók közül a következő szerzők műveiről szóló kritikák kaptak helyet a könyvben: Babics Imre¹², Szarka István¹³, Hegedűs János¹⁴, Gyimesi László¹⁵, Izsó Zita¹⁶, Noszlopi Botond, Áfra János¹⁷ és Závada Péter¹⁸. A nevekből, illetve a nevekhez

Közvetlen helyzetjelentés a köztes térből: Böszörményi Zoltán Majorana helyzetjelentése a tökéletes boldogságról c. verseskötetéről

IRODALMI JELEN 12:(12) pp. 34-37. (2011)

¹⁰ Eredeti megjelenés: Kántás Balázs

Krúdy-utánérzés vagy posztmodern Don Juan-történet?: Murányi Sándor Olivér Zordok, a székely szamuráj című kötetéről

APOKRIF ONLINE 6: p. online. (2012)

<https://apokrifonline.wordpress.com/2012/06/27/krudy-utanerzes-vagy-posztmodern-don-juan-tortenet-konyvkritika/>

¹¹ Eredetileg megjelent: Kántás Balázs

Három út - egy végpont: Farkas Péter: Kreatúra

ÚJ FORRÁS 45:(1) pp. 23-27. (2013)

¹² Eredetileg megjelent: Kántás Balázs

Csend után: Babics Imre Hármashatár-heg c. kötetéről

NAPÚT: IRODALOM MŰVÉSZET KÖRNYEZET 94: pp. 52-54. (2009)

¹³ Kántás Balázs

A keserédes ellenállás krónikája: Szarka István Zöld karácsony című kötetéről

HOLDKATLAN - SZÉPIRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT 29: p. online. (2016)

<http://holdkatlan.hu/index.php/bemutato/kritika/4943-kantas-balazs-a-keseredes-ellenallas-kronikaja-szarka-istvan-zold-karacsony-cimu-koteterol>

¹⁴ Eredetileg megjelent: Kántás Balázs

Komor az égbolt, de nem üres: Hegedűs János Csodavárás című verseskötetéről

IRODALMI JELEN ONLINE 8: pp. 5-8. (2010)

<http://www.irodalmijelen.hu/node/7888>

¹⁵ Eredetileg megjelent: Kántás Balázs

Próza-triptichon: Gyimesi László három regényéről

AGRIA 1:(1) pp. 279-285. (2013)

¹⁶ Eredetileg megjelent: Kántás Balázs

Végtelenített merülés a szótenger mélyére: Izsó Zita Tengerlakó című verseskötetéről

IRODALMI JELEN 129: pp. 114-117. (2012)

¹⁷ Eredetileg megjelent: Kántás Balázs

A verbalizált fájdalom könyve: Áfra János Glaukóma című kötetéről

ÚJ FORRÁS 45:(4) pp. 33-37. (2013)

köthető kortárs magyar irodalmi irányzatok, paradigmák változatosságából is kitűnik, hogy a szerző intenciója valami olyasmi lehetett: minél teljesebb képet adni a kortárs magyar irodalomról (azon belül is főként a líra, hiszen a költők felülreprezentáltak az értékelt szerzők között a prózaírókkal szemben), annak sokféleségéről. Kritikusilag semmiképpen sem könnyű feladat félretenni minden iskolázottságunkat, teoretikus és esztétikai prekoncepciókat, és értékelni radikálisan más és más irodalmi paradigmába sorolható szerzők alkotásait, a *Fantomképek* című kritikakötet azonban mindenképpen sikerrel teljesíti az önmaga elé kitűzött célt, a kortárs magyar literatúra minél szélesebb spektrumú és nyitottabb, elfogultság- és előítéletmentes bemutatását.

A teljesség igénye nélkül térnék ki részletesebben a kötetbe foglalt néhány elemző és értékelő, tanulmányigényű kritikára, mű-portréra, melyek egyúttal az adott szerző írói / költői stílusának legmarkánsabb jegyeire is rámutat, metaforikus *fantomképet* rajzolva az adott alkotóról. Figyelemre méltóan érzékeny elemzést olvashatunk példának okáért Tóth Krisztina *Magas labda* című verseskötetéről (*Le tudjuk csapni a Holdat?*), melyben a kritikus nem csupán az adott kötetet értékeli és helyezi el a költő életművében, hanem Tóth Krisztina egész lírikusi pályájával kapcsolatban tesz érvényes állításokat.

Ugyancsak különösen kifinomult, esszéisztikus tanulmányba hajló kritika a Jász Attila *Naptemplom villanyfényben* című verseskötetéről szóló elemzés (*Vers-festmények / festmény-versek és az őrült művész apoteózisa*), mely mindamellett, hogy feltárja a vizsgált verseskötet képzőművészeti utalásrendszerét (a versek költői beszélője alapvetően beszélője Csontváry Kosztká Tivadar alteregója), jogos és megalapozott fenntartásokat is közöl, nem annyira a kötet verseinek esztétikai színvonalával, sokkal inkább verseskötetszintű koncepciójával kapcsolatban.

Különösen magas színvonalon megírt, irodalomtörténeti és teoretikus mélységekbe merülő tanulmány a Kemény István *A királynál* című, sokat vitatott, közéleti tematikájú verseskötetéről szóló értékelés (*A halk szavú költő közéleti pálfordulása*), mely egyébként korábban egy rövidebb, lényegre törőbb, ám a kritikus fenntartásain kevésbé árnyaltan megfogalmazó formában jelent meg az Irodalmi Jelen Online felületén (*A halk szavú, „közéletiző” költő*). A szöveg elhelyezi Kemény számos ellentmondásos kritikát kapott

¹⁸ Eredetileg megjelent: Kántás Balázs

A rögtönzés illúziója: Závada Péter Ahol megszakad című verseskötetéről

FÉL ONLINE 12: p. online. (2012)

<http://felonline.hu/2012/12/05/a-rogtonzes-illuzioja/>

kötetét a magyar közéleti irodalmi hagyományban, s fenntartásait a kötet verseinek beszédmódjával igen megalapozott módon és elegáns formában közli.

Ami a Nyerges Gábor *Ádám SzámVetésForgó* című, második, szintén ellentmondásos bírálatokban részesült verseskötetéről szóló alapos és részletes értékelést (*A fiatal költő sokat markol... ...de nem eleget*) illeti, a fiatal kritikus ugyancsak elegáns módon, a bírált mű vitathatatlan erényeire is rámutatva fogalmaz meg néminemű fenntartást az ironia megítélése szerint túlzásba vitt alakzatával és a verseskötet repetitív tendenciáival kapcsolatban, mindezzel együtt, vagy mindettől függetlenül a szerzőt a legfiatalabb kortárs magyar költőnemzedék egyik kiemelkedő alkotójaként értékelve.

A Závada Péter *Ahol megszakad* című verseskötetét elemző kritika (*A rögtönzés illúziója*) elhelyezi a fiatal költő és slammer, kiindulópontja szerint elsősorban eme kevésbé csak és kizárólag költői, mint inkább előadóművészi műfaj, a *slam poetry* felől olvasható első verseskötetét a kortárs magyar lírán belül, s rávilágít, hogy napjainkban az ilyen szempontból még mindig kissé retrográdnak, konzervatívnak számító magyar irodalmi közegben sem annyira egyértelmű már a magas irodalom / kultúra és a populáris kultúra között húzódó határvonal, hiszen a *slam poetry*, mint a kortárs magyar lírába szervesen illeszkedő műfaj, akár mindkettőhöz sorolható.

A Gyimesi László három regényéről szóló kritikaegyüttes (*Próza-triptychon Gyimesi László három regényéről*) az inkább sajátos, markáns hangú kortárs költőként ismert, prózaíróként azonban kissé talán méltatlanul mellőzött szerző három szociografikus-mágikus realista irányultságú regényét teszi vizsgálata tárgyává, illetve felhívja az olvasók figyelmét az érthetetlen módon keveset recenzált három, önállóan is olvasható, egymással mégis szoros cselekménybeli-kronológiai kapcsolatban is lévő regényre, ugyancsak elmélyült, értő elemzést nyújtó, tanulmányigényű kritika formájában.

A Murányi Sándor Olivér *Zordok, a székel*y szamuráj című regényéről szóló kritika (*Egy posztmodern kori kóborlovag*) ugyancsak egy igencsak ellentmondásos recepcióval bíró szerzőt és művét teszi bírálat és értelmezés tárgyává, és a kötetet bizonyos negatív bírálatokkal szemben védi meg és mutat rá meglepő megalapozottsággal, miért is tekinthetjük azt akár a kortárs magyar prózairodalom egyik fontos alkotásának. Rokonítja továbbá a regényt többek között Krúdy Gyula vagy a Murányira köztudottan nagy hatást gyakorló Hermann Hesse prózájával, ami ugyancsak produktívan járul hozzá a mű értelmezéséhez.

A sort még bőven folytathatnánk, azonban úgy vélem, a példaként, persze korántsem véletlenszerű példaként kiragadott hét alapos, tanulmányigényű kritika is rávilágít, milyen körültekintéssel jár el a kritikus, és miként vesz figyelembe mindig az adott vizsgált, bíralt,

elemzett művön kívüli tényezőket, megrajzolva ezzel nem egy szerző az adott egyes művön túli alkotói arcképét, írói-költői *fantomképét*, ha úgy tetszik... Az adott mű bírálata soha sem adott mű bírálata, hanem mindig sokkal tágabb kontextusban igyekszik azt értelmezni és elhelyezni, kireflektálva a vizsgált szövegből a kortárs magyar irodalom általánosabb, művek és szerzők felett álló jelenségeire, irányaira, tendenciáira. A huszonegy tanulmány igényű, terjedelmes kritika kortárs magyar irodalmi mű- és arcképcsarnokká áll össze, melyből kiolvasható egy fiatal irodalomkritikus személyes, mégsem teljes mértékben szubjektív, inkább bizonyos fokú objektivitásra és teljességre törekvő, a lehető legtöbb irányba kitekintő irodalmi kánona. A *Fantomképek* a kortárs magyar irodalomkritikai diskurzus fontos, értékes darabja, mely a konszenzuálisan kanonizált szerzők műveinek értékelése mellett feladatának tekinti a kánon alacsonyabb régióihoz tartozó, sok esetben méltatlanul mellőzött alkotók értékes munkáira is felhívni az olvasói figyelmet, s eme feladatát, mint azt már korábban említettük, bár szükségszerűen a maga terjedelmi és tematikai korlátai között, de kétségtelenül sikerre is viszi.

Nem az elmélet ellen – de vele párhuzamosan

(Contra)Theoria – Esszék, tanulmányok

A fiatal irodalmár *(Contra-)Theoria* című karcsú tanulmánykötete¹⁹ rövid terjedelme ellenére figyelemre méltó irodalomelméleti/-történeti szakmunka. A fiatal irodalomtörténész hét tanulmányt közreadó gyűjteményében nem egyebet tematizál, mint példának okáért a személyesség, a politikum vagy a valóságreferencialitás jelenlétét a kortárs magyar irodalomban, illetve irodalomtudományi gondolkodásban.

Címével ellentétben a könyv korántsem afféle harcos irodalomelmélet-ellenes kirohanások gyűjteménye, sokkal inkább olyan tanulmányok összessége, melyek igyekeznek nem – a kortárs magyar irodalomtudomány bizonyos irányzataira, a hermeneutikára, a recepcióesztétikára, a dekonstrukcióra olykor jellemző módon – átesni a ló másik oldalára, az irodalmi műveket a teória szolgálatába állítva, s nem pedig fordítva. Az elméleti apparátust a legtöbb esetben minimális szinten használó, a teoretikus gondolkodásmódo(ka)t tisztelő és elfogadó, ám korlátok közé szorító, leginkább személyes olvasatra törekvő tanulmányok igyekeznek tiszteletben tartani a szöveget, *mint olyant*, a *close reading*, a szövegközeli

¹⁹ Hivatkozott kiadás: KÁNTÁS Balázs, *(Contra-)Theoria. Esszék, tanulmányok*, Budapest, Ezredvég Alapítvány, 2013 (Z-füzetek, 154).

olvasás legnemesebb hagyományait követve, nem kiragadva a vizsgált műveket a teljesebb megértésükhöz elengedhetetlenül szükséges történeti-kulturális kontextusból.

A kötet első tanulmánya Paul Celan három, Michael Nyman által megzenésített versét elemzi, Ute Lemper holland énekesnő előadásait használva az értelmezéshez. A *Túl a nyelven* címet viselő értekezés²⁰ fő, korántsem egyszerűen megválaszolható kérdése: vajon a megzenésített versek vokális-zenei előadása túllép-e a puszta nyelv médiumán, új/más értelmezési lehetőségeket adva a korábban csak textuálisan létező versszövegnek, esetleg maga a zenei médium is bír valamiféle nyelven túli értelemmel? A tanulmány okfejtése józan, logikus, nem bocsátkozik túlzásokba vagy obskúrus következtetésekbe, megkísérli a lehető legkézenfekvőbb válaszokat adni a szövegek felé intézett kérdésekre, s tisztában van a maga korlátaival, az adható válaszok töredékességével is.

A második tanulmány, az *Egy operaária kontextusai* Erkel Ferenc *Bánk bán* című klasszikus operája *Hazám, hazám...* kezdetű nagyáriájának három feldolgozását vizsgálja, Simándy József, Kiss B. Attila és Plácido Domingo előadásaiban. Kérdésfeltevési stratégiáit tekintve a szöveg sokban hasonlít a kötet első tanulmányához, s ugyancsak zene és irodalmi szöveg bonyolult kapcsolatát kutatja. Először a nagyária, mint pusztán textuális formában létező irodalmi szöveg elemzésére és értékelésére tesz kísérletet, majd megint csak tematizálja a korántsem könnyedén megválaszolható kérdést: hozzájárul-e a megzenésítés egy irodalmi szöveg értelmezési tartományaihoz, kölcsönöz-e neki valamiféle többletjelentést és/vagy esztétikai többletértéket, s mi történik akkor, ha irodalmilag kevésbé értékesnek bizonyult szöveget zenésítenek meg esztétikailag meglehetősen magas szinten?

A harmadik, *Egymásnak feszülő hazafogalmak* című szöveg²¹ aktuális, a kortárs magyar irodalomban igencsak sok vitát kiváltott témát feszeget, nevezetesen a közéleti-politikai költészet kérdéskörét. Kemény István *Búcsúlevél*, illetve Böszörményi Zoltán *Egy búcsúlevélre* című, egymással igen feszült költői dialógust folytató verseit elemzi és hasonlítja össze, szem előtt tartva, hogy a két szöveg teljes mértékben eltérő közéleti-politikai költői szerepet fogalmaz meg. A tanulmány végül nagyjából arra a következtetésre jut, hogy a mindenkori olvasónak nem kell feltétlenül explicit módon választania a két költő két szövege

²⁰ A tanulmány eredeti megjelenési helye: KÁNTÁS Balázs, *Költészet és zene. Paul Celan három megzenésített versének elemzése*, Kurázs, 2013/4, <http://kurazsifolyoirat.hu/index.php/kezdolap/toprengo/978-koelteszet-es-zene.html>

²¹ A tanulmány eredeti megjelenési helye: KÁNTÁS Balázs, *Hazafogalmak ütköztetése. Bekezdések Kemény István Búcsúlevél és Böszörményi Zoltán Egy búcsúlevélre című verséről*, Irodalmi Jelen Online, 2013/2, <http://irodalmijelen.hu/node/15703>

által felkínált politikai költészeteszmények közül. Hiszen, bár mindkét szöveg más-más irányban viszi tovább a politikai költészet magyar líratörténeti tradícióját, a különböző költői szerepértelmezések párhuzamossága nem csupán lehetséges, de kívánatos is, mivel a költészetnek nem az a dolga, hogy valamely aktuálpolitikai álláspont mellett köteleződjön el, hanem hogy az adott kor aktuális jelenségeire való reflexión túl egyetemes problémákról (is) szóljon...

A negyedik írás Lászlóffy Csaba legutóbbi, *Pókok a sebezhetőn és Átörökített magány* című kettős verseskötetéről írott alapos kritika, mely azonban olyan állításokat próbál megfogalmazni, melyek a szerző egész költői életművére vonatkozóan egyetemes érvénnyel bírhatnak. Rávilágít arra, hogy Lászlóffy Csaba, a kortárs erdélyi magyar irodalom paradigmatisztikus szerzője olyan polifonikus költészetet visz végbe, melynek célja nem egyéb, mint az egész magyar és európai kulturális emlékezet versbe foglalása, a költő legutóbbi iker-verseskönyve pedig talán még korábbi munkáinál is határozottabban fogalmazza meg a költői szintézis igényét, többek között a *reinkarnációs szerepvers* Lászlóffyra már-már vízjelszerűen jellemző műfaján keresztül.

Az ötödik írás²² Krasznahorkai László *Az ellenállás melankóliája*, illetve Tarr Béla e regényből készült filmje, a *Werckmeister-harmóniák* egyik kardinális szereplőjének, a Hercegnek alakját értelmezi a szöveggközeli olvasás eszköztárának igénybevételével, szem előtt tartva az irodalmi szöveg és a film mint médiumok és ábrázolási technikák radikális különbségeit is. A Herceg nehezen értelmezhető, rejtélyes, szokatlanul bizarr és baljós alakját több irányból kísérli meg interpretálni, többek között a politika, a történelem, a társadalomfilozófia, a teológia és az antropológia kérdéshorizontjaiból kiindulva. Nem köteleződik el azonban egyik lehetséges megfejtés mellett sem, hiszen a bizarr regény-/filmhős teljessége a tanulmány tanúsága szerint éppen abban áll, hogy alakja korántsem egyértelmű a vizsgált narratíván belül, hanem számos párhuzamos, akár egymásnak ellentmondó olvasási lehetőséget kínál.

A kötet hatodik tanulmánya,²³ a *Nemes Nagy Ágnes Babits-portréja* című rövid, lényegre törő szöveg nem egyebet tűz ki célul, mint hogy Nemes Nagy Ágnes Babits-esszékötetét, *A hegyi költőt* irodalomtudományi szakmunkaként olvassa. A szöveg Nemes

²² A tanulmány eredeti megjelenési helye: KÁNTÁS Balázs, *A Herceg alakja Krasznahorkai László Az ellenállás melankóliája című regényében és Tarr Béla Werckmeister-harmóniák című filmjében*, Kurázs, 2013/12, <http://kurazsifolyoirat.hu/index.php/kezdolap/toprengo/1333-a-herceg-alakja.html>

²³ A tanulmány eredeti megjelenési helye: KÁNTÁS Balázs, *Nemes Nagy Ágnes Babits-portréja. Reflexiók Nemes Nagy Ágnes A hegyi költő című esszékötetéről*, Agria, 2013/4, 104–107.

Nagy Ágnes esszéfüzérét leginkább a strukturalizmus irodalomtudományi paradigmájával rokonítja, illetve a *kritikai életrajz* műfajához közelíti, példaként említve többek között Ferencz Győző Radnóti Miklósról szóló kimerítően alapos, a Radnóti-recepció szempontjából mindmáig paradigmaticusnak tartott monográfiáját. Bár kétségtelen, hogy Nemes Nagy Ágnes Babits-tanulmánya nem mentes a szubjektívizmustól, olykor pedig a biografizálástól és a túlzottan személyes olvasatoktól sem, ennek ellenére a Babits-recepció fontos, mai napig meghatározó állomásának hat, melyet a maga korlátaival együtt nem csupán személyes olvasói vallomásként, esszéként, de igenis alapos, használható és objektív módon is igazolható következtetéseket levonó irodalomtörténeti szakmunkaként is olvashatunk.

Az utolsó szöveg nem egyéb, mint igencsak alapos, kimerítő értékelő elemzés Szepes Erika legutóbbi három tanulmánykötetéről, a jeles kortárs magyar irodalomtörténész *A mocskos mesterség – gondolatok a paradigmaváltásról*, *Tizenhét szótag – esszék és elemzések*, valamint *A hagymaember – Turczi István költészetének mélyrétegei* című munkáiról.²⁴ A látszólagos tematikai variabilitás, a (poszt)modern magyar költészetről írott tanulmányok, a haiku mint műfaj magyar irodalomban betöltött szerepének vizsgálata, valamint a Turczi István költészetének poétikai sajátosságait elemző írások mellett mindhárom kötetnek közös vonása – s itt jelenik meg legexplicitebb módon a *(Contra-)Theoria* című tanulmánykötet (szerzőjének) irodalom(tudomány-)szemlélete is –, hogy vitát folytatnak a kortárs magyar irodalomtudomány olykor bizony valóban teóriacentrikusnak ható hermeneutikai-recepcióesztétikai irányzatával. Ám teszik mindezt nem a rosszmájú és egyoldalú/megsemmisítő bírálat, vagy éppen az említett paradigma vívmányainak teljes elvetése céljából, sokkal inkább a dialógusra való felhívás és az irodalomról való gondolkodás pluralizmusa jegyében. Olybá tűnik, ha egy-két helyen kritikával is illeti a bírált kötetek egyes szimplifikációit, irodalomszemléletét tekintve a fiatal irodalomtörténész, Kántás Balázs is sok tekintetben egyetért Szepes Erika szakkönyveinek felvetéseivel.

A kötet irodalomról való gondolkodását alapvetően a nyitottság és a valamely teoretikus paradigma melletti kizárólagos el-nem-köteleződés jellemzi – lényegre törő, józan, ugyanakkor az esetek nagy részében igencsak frappáns, eredeti megállapításokat megfogalmazó elemzései a jó értelemben vett eklektizmus jegyében íródtak. A *(Contra-)Theoria* a maga korlátaival együtt fontos, figyelemre mindenképpen érdemes

²⁴ A tanulmány egy részének eredeti megjelenési helye: KÁNTÁS Balázs, *Szemben a paradigmaváltással*. Szepes Erika: *A mocskos mesterség*, Napút, 2013/5, 88–90.

állomása a legifjabb irodalomtörténész-nemzedék működésének, melyben immár kikristályosodni látszik egy fiatal, korábbi írásaiban olykor még a kialakulatlanság benyomását keltő kritikus irodalomról való gondolkodása.

Tanulmánykötet a nyitottság felé fordulás jegyében

Fordulópont – Esszék, tanulmányok, kritikák

Kántás Balázs esszéket, kritikákat és tanulmányokat egyaránt tartalmazó kötete, a *Fordulópont*²⁵ több szempontból is figyelemre méltó munka, mely a szerző elmúlt három évben írott, hosszabb-rövidebb lélegzetű írásait tartalmazza.

A kötet három nagyobb egységre tagolódik, melyek közül az első esszéket és tanulmányokat, a második irodalomtudományi tárgyú szakkönyvkritikákat, míg a harmadik szépirodalmi tárgyú kritikákat foglal magában. A könyv első, *Teória – mi végre?* címet viselő blokkja elsősorban a textuscentrikus, szövegközeli olvasás, a *close reading* eszköztárát használó kilenc nagyobb terjedelmű esszéből és tanulmányból áll össze. Ezek közül csak kettőt emelnék ki, korántsem találomra. Elsőként említeném a *Költő a paradigmák felett* című,²⁶ Bíró József, a magyar neoavantgárd poézis „nagy örege” életművének reprezentatív darabjait három tételben elemző tanulmányt (19–47. oldal), elsősorban a politikum és a képviseletiség kérdéskörére kihegyezve. Kántás igen találó, eredeti jellemzését adja Bíró József meg-nem-alkuvást hirdető, minden körülmények között humanista és örök ellenzéki költészetének, s teszi ezt nem annyira a kritikai recepció vagy elméleti megfontolások alapján, hanem sokkal inkább a magukat olvasztató pusztá versszövegekre hagyatkozva. Felettebb érdekes és invenciózus szöveg továbbá az a tanulmány (78–88. oldal), mely Rába György *A szép hűtlenek* immár klasszikus, valamint Józán Ildikó, a jeles kortárs magyar irodalomtörténész *Mű, fordítás, történet* című fordításelméleti és -történeti monográfiáinak összehasonlítására vállalkozik, főként elméleti és szemléleti nézőpontból.²⁷ S bár a szöveg

²⁵ Hivatkozott kiadás: KÁNTÁS Balázs, *Fordulópont. Esszék, tanulmányok, kritikák*, Budapest, Napkút Kiadó, 2014.

²⁶ A tanulmány eredeti megjelenési helye: KÁNTÁS Balázs, *Költő a paradigmák felett. Bíró József költészetéről három tételben*, Kurázs, 2013/12, <http://kurazsifolyoirat.hu/index.php/kezdolap/gorcs/1323-koelt-a-paradigmak-felett.html>

²⁷ A tanulmány eredeti megjelenése: KÁNTÁS Balázs, *Rába György A szép hűtlenek és Józán Ildikó Mű, fordítás, történet című fordítástörténeti monográfiáinak szemléleti és elméleti összehasonlítása*, Kurázs, 2013/9,

elismeri, hogy Rába György állításai bizonyos szempontból a mai fordításelmélet(ek) által meghaladottnak tekinthetők, igen bölcsen a mai napig való használhatóságukat, s adott esetben aktualitásukat sem veti el.

A kötet második, *Szakmai szemmel* című tematikus egysége humántudományi, ezen belül jórészt irodalomtudományi szakkönyvekről írott értékelő kritikákat tartalmaz, melyek meglepő változatosságot mutatnak, ami a kortárs magyar irodalomtudományi gondolkodás paradigmáit illeti. Elsőként okvetlenül kiemelném Szigeti Csaba, a magyar verstan nemzetközi hírű szakértőjének három paradigmatisz szakkönyvéről írott, a szerző szavaival élve „megkésett”, elmélyült kritikát (*Tudományos triptichon*, 127–138. oldal).²⁸ *A himfarkas bőre – A radikális archaizmus a mai magyar költészetben*, a *Mint egy elefánt – Az OuLiPo formaművészetéről*, valamint a *Magyar versszak* három olyan kortárs magyar irodalomtudományi szakmunka, melyek saját területükön meghatározónak bizonyultak a magyar irodalomtudósok egy jelentős része számára, s érzésem szerint jelentősen alakították a fiatal irodalmár, Kántás Balázs gondolkodását is. Egy másik kritika többek között elmélyülten értékeli Kappanyos András *Hová tűnt a huszadik század?* című tanulmánykötetét, kimutatva, hogy az jóval több, mint afféle válogatott/tematikus tanulmánykötet, hiszen olyan kérdéseket tesz fel és válaszol meg, melyek alapjaiban határozzák meg a huszadik századról mint irodalomtörténeti korszakról való reflexiót (*Távolságtartó közelítés az elmúlt évszázad irodalmához*, 139–145. oldal).²⁹ Figyelemre méltó írás továbbá a Menyhért Anna tanulmánykötetéről írott értékelés, az *Alternatív női irodalomtörténet?* (169–174. oldal),³⁰ melyben a recenzens bátor és kissé provokatív módon kérdőre vonja a recenzált szerző művét, hogy vajon ténylegesen konstruálható-e a modernség magyar irodalmának keretein belül

<http://kurazsifolyoirat.hu/index.php/kezdolap/gorcso/1179-raba-gyorgy-a-szep-htlenek-es-jozan-ildiko-m-forditas-toertenet-cim-forditastoerteneti-monografiainak-szemleleti-es-elmeleti-oesszehasonlitasa.html>

²⁸ A kritika eredeti megjelenési helye: KÁNTÁS Balázs, *Tudományos triptichon – Egy irodalomtudósi életmű három állomása: Megkésett megjegyzések Szigeti Csaba professzor három paradigmatisz szakkönyvéről*, Kurázi, 2013/8, <http://kurazsifolyoirat.hu/index.php/kezdolap/szemle-lo/1184-tudomanyos-triptichon-egy-irodalomtudosi-eletm-harom-allomasa.html>

²⁹ A kritika eredeti megjelenési helye: KÁNTÁS Balázs, *Távolságtartó közelítés az elmúlt évszázad irodalmához?* Kappanyos András: *Hová tűnt a huszadik század?*, Apokrif Online 2014. 02. 03., <http://apokrifonline.wordpress.com/2014/02/03/tavolsagtarto-kozelites-az-elmult-evszazad-irodalmahoz-konyvkritika/>

³⁰ A kritika eredeti megjelenési helye: KÁNTÁS Balázs, *Alternatív női irodalomtörténet?* Menyhért Anna Női irodalmi hagyomány című kötetéről, Apokrif Online 2013. 12. 21., <http://apokrifonline.wordpress.com/2013/12/21/alternativ-noi-irodalomtortenet-konyvkritika/#more-9213>

egyfajta alternatív női irodalomtörténeti hagyomány, vagy ez a konstrukció pusztán bizonyos szerzők önkényes előtérbe helyezésének eredménye? De a teljesség igénye nélkül olyan könyvekről olvashatunk a blokkon belül értékelő kritikákat, mint Szegedy-Maszák Mihály Kosztolányi-monográfiája (146–148. oldal),³¹ Kulcsár Szabó Ernő *Megkülönböztetések* című tanulmánykötete (155–157. oldal),³² vagy éppen olyan, e kritika írásának idején igencsak fiatal irodalomtörténészeknek, a recenzens nemzedéktársainak pályakezdő munkái, mint Soltész Márton *Működése* (158–163. oldal)³³ és J. Szabó Piroska *A magyar üveggyöngyjátékosok* című szakkönyve (164–168. oldal).³⁴ A szerteágazó irányultságú irodalomtudományi szakmunkák értő ismertetése és értékelése ugyancsak a recenzens műveltségét és szakmai nyitottságát bizonyítja, miként arra egyébiránt Szepes Erika is kitér a szerző *Nyelv/Rács/Törés – Közelítések Paul Celan költészetéhez* című monográfiájáról írott recenziójában.³⁵

A harmadik, kissé talán lezser módon *Egy kis szépirodalom* címmel ellátott blokk jórészt nemrégiben írott és publikált kortárs magyar szépirodalmi tárgyú kritikák gyűjteménye. Olvashatunk itt olyan fiatal költők első versesköteteiről, mint Nagypál István *A fiúkról* (177–182. oldal),³⁶ Korpa Tamás *Egy híd térfogatóról* (183–187. oldal), vagy éppen

³¹ A kritika eredeti megjelenési helye: KÁNTÁS Balázs, *Korszerű és újszerű Kosztolányi-portré. Szegedy-Maszák Mihály Kosztolányi Dezső című monográfiájáról*, Kurázi, 2014/1, <http://archivum.kurazsifolyoirat.hu/index.php/home/2014-január/435-kantas-balazs-korszeru-es-ujszeru-kosztolanyi-portre-megkesett-bekezdések-szegedy-maszak-mihaly-kosztolanyi-dezso-cimu-monografiajarol>

³² A kritika eredeti megjelenési helye: KÁNTÁS Balázs, *Megkülönböztetések. Kulcsár Szabó Ernő legújabb tanulmánykötetéről*, Apokrif Online 2010. 06. 07., <http://apokrifonline.wordpress.com/2010/06/07/viharsarok-megkulonboztetesek-kulcsar-szabo-erno-legujabb-tanulmanykoteterol/>

³³ A kritika eredeti megjelenési helye: KÁNTÁS Balázs, *Kulturatudományi szintéziskísérlet? Bekezdések Soltész Márton Működés című kötetéről*, Kurázi, 2013/8, <http://kurazsifolyoirat.hu/index.php/kezdolap/szemle-lo/1109-kulturatudomanyi-szintezis-kiserlet.html>

³⁴ A kritika eredeti megjelenési helye: KÁNTÁS Balázs, *A magyar üveggyöngyjátékosok nyomában. J. Szabó Piroska kismonográfiájáról*, Kurázi, 2013/5, <http://kurazsifolyoirat.hu/index.php/kezdolap/szemle-lo/1029-a-magyar-ueveggyoengyjatekosok-nyomaban.html>

³⁵ SZEPES Erika, *Az értelmezésre való nyitottság jegyében. Bekezdések Kántás Balázs Paul Celan-tanulmánykötetéről*, Kurázi, 2014/3, <http://archivum.kurazsifolyoirat.hu/index.php/home/2014-marcius/555-szepes-erika-az-ertelmezésre-valo-nyitottság-jegyében>

³⁶ A kritika eredeti megjelenési helye: KÁNTÁS Balázs, *Az ismerős idegen érintése. Nagypál István: A fiúkról*, Új Forrás, 2014/2, 52–56.

Horváth Tivadar *Ahol út nincs...* (188–194. oldal) című debütáló munkája.³⁷ Merőben más poétikai elképzelések alapján alkotó fiatal szerzők, ám a pártatlanság jegyében mégis mindhárman jórészt pozitív értékelést kaptak. A szépirodalmi kritikák közül talán egyúttal a legérdekesebb és legelmélyültebb elemzés az Erdős Virág *ezt is el* című, afféle lírai sikerkönyvvé avanszált (aktuál)politikai tematikájú verseskötetéről írott kritika (*A költő ezt is el... ...túlozta?*, 195–202. oldal),³⁸ mely merész és meglepő módon elégedetlennek bizonyul a kritikai recepció által egyébként jórészt méltatott művel. Hasonlóan elmélyült, invenciózus, már-már irodalmi esettanulmányba hajló kritikusi értékelést olvashatunk a könyv vége felé Turczi István *Minden kezdet* című munkájáról, mely afféle szokatlan beavatásregényként olvastatja magát (*A töredékes történet teljessége*, 227–234. oldal).³⁹ A szépirodalmi kritikák blokkjának érdekessége és pozitívuma, hogy a szerző itt sem látszik kizárólagosan elköteleződni valamely kortárs magyar irodalmi kánon felé – megítélésem szerint megállapításait sokkal inkább a józan esztétikai értékítélet, semmint a különböző irodalmi trendek iránti elfogultság határozza meg, ez a fajta kvázi-objektivitás pedig, már ha létezik ilyen az irodalomkritikában, mindenképpen egy fiatal kritikus pozitív tulajdonságaként értékelhető.

A kötetet végigolvasva úgy érzem, Kántás Balázs pályáján a kötet címéhez híven valóban egyfajta *fordulópont*ról beszélhetünk, hiszen a szerző egykoron (irodalom)elméletorientált, a hermeneutika és a recepcióesztétika irányába tendáló gondolkodása átfordulni látszik egy sokkal nyitottabb, az irodalmi műalkotásokat a maguk pusztá *szövegiségében* tisztelő és értelmező, a szövegközeli olvasás hagyományait szem előtt tartó, olykor esszéisztikus és eklektikus gondolkodásmódba.

Mérsékelt árral szemben úszás

Árral szemben – Tíz irodalmi (eset)tanulmány

³⁷ A kritika eredeti megjelenési helye: KÁNTÁS Balázs, *Én-keresés, létharc, gondviselés. Horváth Tivadar Ahol út nincs... című verseskötetéről*, Kurázs, 2013/8, <http://kurazsifolyoirat.hu/index.php/kezdolap/szemle-lo/1110-en-kereses-letharc-gondviseles.html>

³⁸ A kritika eredeti megjelenési helye: KÁNTÁS Balázs, *A költő ezt is el... ...túlozta? Erdős Virág ezt is el című verseskötetéről*, Kurázs, 2013/10, <http://kurazsifolyoirat.hu/index.php/kezdolap/szemle-lo/1229-a-koelt-ezt-is-el-tulozta.html>

³⁹ A kritika eredeti megjelenési helye: KÁNTÁS Balázs, *A töredékes történet teljessége. Turczi István Minden kezdet című regényéről*, KönyvPub 2013. december 29., <http://www.konyvpub.hu/author/kantas-balazs/>

Kántás Balázs *Árral szemben – Tíz irodalmi (eset)tanulmány* címet viselő tanulmánykötete⁴⁰ nem csupán egy szokványos irodalomtudományi szakkönyv, hiszen koncepciója szerint afféle egyszemélyes *festschrift*ként, ünnepi tanulmánykötetként a megjelenése idején hatvanadik életévét töltő prominens kortárs magyar irodalomtörténész, Szigeti Csaba professzor kerek születésnapjára dedikáltatik. A könyv viszonylag egyenletes szakmai színvonalán túl azt mondanám, ez mindenképpen egy szép gesztus a szerző részéről az idősebb pályatárs felé, nem csupán irodalomtörténész-szakmailag, de ugyanúgy emberileg is. A kötet alcíme talányosan, zárójelesen jelöli meg az *(eset)tanulmány* műfaját, melybe tanúsága szerint a könyvet alkotó írások sorolandók. De mi is valójában az irodalmi *(eset)tanulmány*, tehetné fel a kérdést a naiv olvasó? Bár Kántás Balázs a könyvhöz nem prezentált elő- vagy utószót, így az *(eset)tanulmány* általa kreált műfaját nem definiálja behatóbban. Kritikusként viszont az a benyomásom, hogy egyrészt olyan tanulmányokról van szó, melyek valami szokatlan, adott esetben atipikus, vagy más szempontból különös figyelmet érdemlő irodalmi témát, jelenséget ragadnak meg és tesznek vizsgálódásuk tárgyává – egy adott műből, életműből, tendenciából, jelenségből mintegy *eseteket* (irodalmi bűnügyeket?) generálva, melyeket az irodalomtörténész-detektív a szerzők és szövegek nyomában járva, a rendelkezésre álló széleskörű interpretációs eszköztárból a lehető legbölcsebben, legkörültekintőbben válogatva hivatott megoldani...

A kötet első tanulmánya, az alcím tanúsága szerint egyúttal a szerző készülő doktori értekezésének fejezete, *A dialogicitás esztétikája*⁴¹ Paul Celan *Atemkristall* című versciklusának, mint a celani életmű kiemelkedő darabja verseinek szövegközeli olvasatát kívánja nyújtani, mindezt Gadamer nyomán haladva, aki – mint arról nevezetes kommentárja is tanúskodik – úgy hitte, Paul Celan e huszonegy verse mindenfajta mélyebb háttérismeret és tudományos jegyzetapparátus nélkül is eredményesen olvasható. A szövegközeli, rövid elemzések szintén elsősorban magukra a versszövegekre igyekeznek koncentrálni, persze a recepciótörténet fényében helyenként párbeszédet folytatva úgy Gadamerrel magával, mint éppenséggel más értelmezőkkel is, illetve megkerülhetetlenként feltűnő értelmezési

⁴⁰ Hivatkozott kiadás: KÁNTÁS Balázs, *Árral szemben. Tíz irodalmi (eset)tanulmány*, Budapest, Hungarovox Kiadó, 2014.

⁴¹ A tanulmány eredetileg megjelent: Kántás Balázs

A dialogicitás esztétikája: Kísérlet Paul Celan Atemkristall című versciklusának értelmezésére

ÚJNAUTILUS IRODALMI ÉS TÁRSADALMI PORTÁL 11: p. online. 46 p. (2014)

<http://ujnautilus.info/paul-celan-lelegzetkristaly>

modulokkal, az értelmezéstörténet sarokpontjaival, akár mindjárt mérföldköveivel. Amelyek helyenként önkéntelenül és nagy természetességgel, szuggesztíven tűnnek át *ad hominem* „megfontolásokba”, poétikai- és létértékelésekbe – szerves összefüggésben a celani költészetpozíció, kulturális-líratörténeti (helyi)érték tartalmi-etikai mérlegelésének a szerző által lehetségesnek ítélt és következetesen meg is valósított végrehajtásával. Itt kell megjegyezni, hogy az *Atemkristall* darabjait is magának Kántásnak a magyarításában tárgyalja a tanulmány (az eredeti német szövegük lábjegyzetben olvasható), amint a dolgozat más pontjain is gyakran szembesülhetünk – pl. Lator László immár „klasszikusnak” számító vagy Marno János „merészebb” fordításai mellett – a dolgozat készítőjének magyarításaival mint referencia-anyaggal. És pontosan ebből, a személyes műfordítói, költői (után-alkotói) „érdekből”, ambícióból is következően, illetve éppen ezen a legeminensebben lemérhetően érzékelhetjük a Celan életművére vonatkozó kántási interpretatív vállalkozásnak azt a sajátosságát, hogy az egzisztenciális bevontság (egészen pontosan a szakmai-egzisztenciális érintettség) regiszterén is játszva végzi értelmezői tevékenységét: a módszeres és precíz (teoretikusan megalapozott és gondosan lábjegyzetelt) tanulmányait összességében (*összességükben*) az esszé perspektívája, vagyis lételméleti-személyes horizontja felé mozdítva... Lévéen itt, az *Atemkristall*-sorozat tömör, pontos, gondos – olykor már kínosan precíz – értelmezéseiben/elemzéseiben merülnek fel olyan, természetes-emberi, ontológiai-ismeretelméleti momentumok, amelyek mintegy *kiáltalánosodnak* az anyagból – úgy Celan primer, mint Kántás értekezői anyagából. S amellet, hogy szervesen kerülnek levezetésre abból, e fogadtatástörténeti paradigma filozófiai is igen értékes, magasrendű mivoltára mutatnak rá, sőt, képezik meg tulajdonképpen azt. Hívják fel rá – mindenesetre – igen élesen és hatékonyan a befogadó figyelmét, aki nagyjából amolyan *kognitív imperatívuszt* érez érvényesülni magában a fejtegetések mérlegelésére, lehetőség szerint további konstituálására, önkéntelenül etikai-filozófiai tevékenységi színezetet emez aktivitására vonva.

A kötet *Villanyспенótról*, az *A magyar irodalom története*i című háromkötetes irodalomtörténeti kézikönyv⁴² Horváth Iván professzor által főszerkesztett, egyúttal pedig végtelenített, de legalábbis a végtelenségig bővíthető elektronikus változatáról írott esszéje

⁴² Az esszé eredetileg megjelent: Kántás Balázs

Korántsem zöldségeket tartalmazó elektromos zöldség: Bekezdések a Villanyспенót című elektronikus irodalomtörténeti kézikönyvről

HOLDKATLAN - SZÉPIRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT 26: p. online. (2016)

<http://holdkatlan.hu/index.php/bemutato/essze/4832-kantas-balazs-korantsem-zoldsegeket-tartalmazo-elektromos-zoldseg-bekezdések-a-villanyспенot-cimu-elektronikus-irodalomtorteneti-kezikonyvrol>

értő módon reflektál a digitális korszak, az internet által nyújtott új irodalomértelmezési és irodalomtörténet-írási lehetőségekre. Közép-kelet-európai talajon irodalomtörténészileg igen érdekes vállalkozásról beszélünk, mely radikálisan átértékeli, illetve sokkalta szabadabbá teszi az irodalomról való – történeti távlatú – gondolkodásunkat, és miként arra a szerző kitér, ha nem is szünteti meg a narrativitást véglegesen, miként azt a koncepció kritikusai felrötták a sokszerzős, nyomtatott kézikönyv szerkesztőinek, de mindenképpen több, párhuzamos magyar irodalomtörténeti narratíva lehetőségét tárja a mindenkori olvasó elé, nem leszűkítve a magyar irodalom alakulástörténetének folyamatait egyetlen szubjektív kánonra.

Igencsak érdekes írás *A vers él, a szerző nem kevésbé*⁴³ címet viselő, egy szubjektív versfogalom kialakítására tett *esszé-kísérlet*, s bár alapvetően megmarad az esszé vállalt szerzői szubjektivitást engedélyező és felvállaló keretei között, mégis, mintha egyfajta teoretikus igénytel is fellépne. A szöveg eredetileg a FÉL Online elektronikus irodalmi folyóirat által kezdeményezett „versvitához” való hozzászólásként íródott, azonban önálló kvázi-líraelméleti esszéként is megállja a helyét. Implicit módon azon túl, hogy egy viszonylag józan és jól körülhatárolható versdefiníciót kísérel meg kialakítani, az írás reflektál a kortárs magyar irodalomtudományi diskurzus olykor túlzottan teória- és szövegcentrikus tendenciáira is, és a lírai szöveg kétségtelenül élő volta mellett a szerző halálának Barthes-i tételével is vitába bocsátkozik, hangsúlyozva, hogy az irodalmi szövegek értelmezéséhez olykor bizony elengedhetetlen a történeti kontextus és / vagy a szerző biográfiájának ismerete és figyelembe vétele, ez az álláspont pedig természetesen meglehetősen távol áll attól, hogy az irodalomértelmezésnek a primitív, leegyszerűsítő biografizálás szintjén kellene megragadnia.

*A Versvízcsapok*⁴⁴ címet viselő esszé, mely a kortárs magyar költészet bizonyos tendenciáiról nyilatkozik igencsak vitriolosan, ám mégiscsak körültekintően és visszafogottan, bátor és szókimondó irodalomkritikusi nyilatkozat, ugyanis néven meri nevezni a szakma által részint hanyagságból, részint pedig pusztán érdekből a kezdet kezdeté

⁴³ Az esszé eredetileg megjelent: Kántás Balázs

A mű él, a szerző nem kevésbé

FÉL ONLINE 11: p. online. (2011)

<http://felonline.hu/2011/11/11/a-vers-el-a-szerzo-nem-kevesbe/#more-3359>

⁴⁴ Eredetileg megjelent: Kántás Balázs

Versvízcsapok: Szélmegjegyzetek a posztmodern költészetéhez

IRODALMI JELEN ONLINE 2: pp. 1-3. (2010)

<http://www.irodalmijelen.hu/node/5811>

óta agyonhallgatott problémát. Kántás esszéje nevezetesen arról beszél, hogy a kortárs magyar lírai termés jó része középszerű, feledhető, vagy egyenesen pocsék, a kortárs magyar irodalmi életben való érvényesüléshez, a valamilyen fokon való kanonizációhoz pedig csak részben van köze a tehetségnek, irodalmi-esztétikai eredetiségnek, mesterségbeli tudásnak, ugyanakkor a pillanatnyi szakmai-emberi érdekeknek és a szubjektív kritikus ízlésnek, értékítéleteknek annál inkább. Az esszének nagy erénye, hogy kendőzetlenül és meg nem alkuvó módon nyilatkozik a mindenki által ismert problémáról, hibája azonban, hogy a szerző a meglehetősen pontos diagnózis után nem áll elő valamiféle konstruktív megoldási javaslattal, ami akár színvonalasabbá és szakmaibbá tehetné az olykor sajnos valóban meglehetősen provinciális keretek között működő kortárs magyar irodalmi életet, vagy legalábbis annak bizonyos szegmenseit.

Jelen sorok szerzője egyszerűen etikailag és kritikusilag nem engedheti meg magának, hogy a szerény költői teljesítményéről szóló értékelő kritikát akár pozitív, akár negatív hangnemben minősítse, így a Zsávolya Zoltán költő második, *Fagyosztás* című verseskötetéről írott bírálatot itt és most Zsávolya Zoltán (szak)kritikus az olvasó szíves engedelmével átugorja...

A Nyerges Gábor Ádám *Sziránó* című első prózakönyvéről (regény? kisregény? novelláskötet? elbeszélésfüzér? – a műfaji besorolás korántsem egyértelmű) szóló *személyes hangvételű esettanulmány*⁴⁵ alapos és árnyalt értékelését adja a fiatal, eddig főként költőként megszólaló irodalmár prózaírói debütálásának, és csak úgy kiemeli a Darvasi Ferenc szerkesztő által talán kissé túlzó jóindulattal *nemzedéki regény*ként aposztrofált könyv erényeit, mint szerkesztési-stilisztikai-karakterteremtési hibáit. A Nyerges Gábor Ádám által képviselt (íz-ig-vér-ig posztmodern?) prózapoétika szemmel láthatólag nem egészen az az irodalom-eszmény, amely Kántás Balázs irodalomértelmezői szemlélete szerint a kortárs magyar próza legüdvösebb és legjárhatóbb útjának bizonyulhat, ugyanakkor a kritikus képes szakszerűen és elfogulatlanul ítélni egy olyan prózaműről is, amely poétikailag nem igazán felel meg az ízlésének, az ízlés pedig már csak szubjektív lehet... A vállalt kritikus szubjektivizmus természetesen korántsem zárható ki a címmegjelölésileg is *személyes hangvételű* esettanulmányból, ám amennyire lehetséges, a szerző az előítéletek háttérbe szorítására törekedve a lehető legszakmaibb értékítéletet alkotja meg.

⁴⁵ Eredetileg megjelent: Kántás Balázs

Az irodalmi hasonmás hasonmása?: Nyerges Gábor Ádám: *Sziránó*

ÚJ FORRÁS 6: pp. 93-98. (2014)

A közelmúltban tragikusan elhunyt Borbély Szilárd *Nincstelenek* című, első és utolsó regényéről írott *esszékritika* ugyancsak különös érzékenységgel és nagy értelmezői felkészültséggel értékeli az író szociografikus-önéletrajzi regényét, és bár alapvetően a kortárs magyar próza fontos művének könyveli el, erősen bírálja a regény – megítélése szerint helyenként indokolatlan és már-már túlzó – naturalizmusát, a prózapoétika mindenkor olvasóval szembeni szándékolt elidegenítő eszközeit. Kántás írása⁴⁶, miként arról már a címmegjelölés is tanúskodik, pontosan, kimérten egyensúlyozik az esszé és az irodalomtudományi szaknyelvet alkalmazó kritika határvidékén, olykor inkább a szubjektivitást vállaló, esszéizált regiszter felé elmozdulva. A szubjektivizmus azonban semmiképpen nem megy a megállapítások megalapozottságának, helytállóságának, szakmaiságának rovására, a kritika pedig minden személyes megjegyzése ellenére tárgyilagosan és körültekintően helyezi el Borbély Szilárd regényét mind a kortárs magyar széppróza, mind pedig a magyar irodalomtörténet kontextusában.

Az Umberto Eco *Az értelmezés határai* című tanulmánykötetéről írott értő kritika⁴⁷ nem csupán és kizárólag egy minősítő bírálat egy magyar nyelven viszonylag későn megjelent, hiánypótló értékkel bíró szakmunkáról, hanem egyúttal valamennyire Kántás Balázs irodalomértelmezői állásfoglalását is kifejezni látszik. Eco könyvében elsősorban a nemzetközi irodalomtudományi diskurzus olykor bizony szembetűnő elméletcentrikussága és a részben ebből fakadó *túlértelmezési hajlama*, az interpretáció olykor megmutatkozó öncélúsága ellen foglal állást, megkísérelve visszavezetni a szövegértelmezők közösségét valamennyire a józan ész útjára. A kritika szerzője is ugyanezen, korántsem elméletellenes, ugyanakkor nyitott és a teóriát az értelmezett szövegeken nem megerőszakoló módon alkalmazó irodalomértelmezői szemlélet mellett teszi le a voksát.

⁴⁶ Eredetileg megjelent: Kántás Balázs

Az emberi nyomorúság rettentő anatómiája: Esszékritika Borbély Szilárd Nincstelenek – Már elment a Mesijás? című regényéről

KURÁZSI FOLYÓIRAT: IRODALMI ÉS KULTURÁLIS FOLYÓIRAT 5: p. online. (2014)

<http://holdkatlan.hu/index.php/bemutato/kritika/3667-kantas-balazs-az-emberi-nyomorusag-rettento-anatomiaja-esszekritika-borbely-szilard-nincstelenek-mar-elment-a-mesijas-cimu-regenyrol>

⁴⁷ Eredetileg megjelent: Kántás Balázs

A lerombolt határok helyreállítása?: Umberto Eco: Az értelmezés határai, Európa Könyvkiadó, 2013

APOKRIF ONLINE 4: p. online. 3 p. (2014)

<https://apokrifonline.wordpress.com/2014/04/08/a-lerombolt-hatarok-helyreallitasa-konyvkritika/>

A Veres András Kosztolányi *Ady-komplexuma* című *filológiai regényéről* írott *kapcsolódó tanulmány*⁴⁸ mind terjedelmileg, mind elmélyültség és állásfoglalási határozottság tekintetében túlmutat a hagyományos szakkönyvkritika műfaján. Kántás először is ismerteti Veres monográfiájának főbb téziseit, ugyanakkor ezen túlmenően el is helyezi a kortárs magyar irodalomtudomány tágabb kontextusában. Miként arra Veres András könyve is rávilágít, a Kosztolányi és Ady közötti politikai-esztétikai-emberi-költői ellentét és vita recepciója egészen a mai napig nem lezárt ügy, és máig rányomja a két szerző kánonban elfoglalt helyére a bélyegét, illetve meghatározza irodalomértésünk mikéntjét. A recenzens bölcsen és nyitott módon gondolkodva egyetérteni látszik Veres András azon nézetével, mely szerint nem biztos, hogy akár Kosztolányit, akár Adyt csak és kizárólag a másik ellenében kell és lehet értékelni és értelmezni, hanem a kétfajta írószerep-felfogás és esztétika / poétika sokkal inkább kiegészíti, semmint kioltja egymást a modern magyar irodalom történetében, eltérő, de nem feltétlenül ellentétes paradigmákat kínálva fel a mindenkori irodalomtörténésznek. A kizárólagosság helyett Kántás is a Veres András által propagált párhuzamosság(ok) mellett foglal állást, itt is az irodalomértelmezői nyitottságról téve tanúbizonyságot.

A kötet záró kritikafüzére képezi a dedikáció valós tárgyát. A szerző itt közli a könyv megjelenésének idején hatvanéves Szigeti Csaba professzor, a magyar verstan nemzetközi hírű szakértőjének három paradigmaticus szakkönyvéről írott, a szerző szavaival élve „megkésett”, elmélyült, mégis lényegre törő értékelését (*Tudományos triptichon*)⁴⁹. Szigeti három teoretikus igénnyel megírt könyve, *A hímfarkas bőre – A radikális archaizmus a mai magyar költészetben*, *A Mint egy elefánt – Az OuLiPo formaművészetéről*, valamint a *Magyar versszak* három olyan kortárs magyar irodalomtudományi szakmunka, melyek saját

⁴⁸ Eredetileg megjelent: Kántás Balázs

A filológia visszatérése és a lezáratlan kérdés(ek) újrafelvetése: *Kapcsolódó tanulmány* Veres András Kosztolányi *Ady-komplexuma* című filológiai regényéhez

KURÁZSI FOLYÓIRAT: IRODALMI ÉS KULTURÁLIS FOLYÓIRAT 8: p online. 10 p. (2014)

<http://holdkatlan.hu/index.php/bemutato/kritika/1093-kantas-balazs-a-filologia-visszaterese-es-a-lezaratlan-kerdesek-ujrafelvetese>

⁴⁹ Eredetileg megjelent:

Kántás Balázs

Tudományos triptichon - Egy irodalomtudósi életmű három állomása: Megkésett megjegyzések Szigeti Csaba professzor három paradigmaticus szakkönyvéről

KURÁZSI FOLYÓIRAT: IRODALMI ÉS KULTURÁLIS FOLYÓIRAT 08: p. online. 5 p. (2013)

http://real.mtak.hu/31386/1/TUDOMANYOS_TRIPTICHON_u.pdf

területükön meghatározónak bizonyultak a magyar irodalomtudósok egy igencsak jelentős része számára (vö. a három könyv együttesen jóval több, mint száz független hivatkozással büszkélkedhet, ami igencsak ritka a kortárs magyar irodalomtudomány kontextusában), s egyébiránt érzésem szerint jelentősen alakították a fiatal irodalmár, Kántás Balázs gondolkodását is, aki többek között ezen írásával és a tanulmánykötet egészével is kifejezi idősebb pályatársa, Szigeti Csaba iránti őszinte szakmai tiszteletét.

Az Árral szemben – Tíz irodalmi (eset)tanulmány címet viselő tanulmánykötet kisebb-nagyobb hibái, helyenként talán túlzottan szubjektív, esszéisztikus megállapításai ellenére két szempontból is igen értékes irodalomértelmezői szakmunkának mondható. Egyrészt szép pályatársi gesztus az *egyszemélyes festschrift* koncepciója, a kötet egy prominens és a szerző irodalomszemléletére kétségkívül nagy hatást gyakorolt idősebb pályatársnak való dedikációja az illető pályatárs szakmai életművének minősítésével együtt, másrészt a fiatal irodalomtörténész saját nemzedékén belül e kötetrel is nagy értelmezői felkészültségről és nyitottságról, valamint viszonylag érett, megfontolt irodalomszemléletről tesz tanúbizonyságot. Irodalomértelmezőileg mindent mérlegre helyezve, jórészt elfogulatlanul kritikus recenzióként, a könyv kisebb-nagyobb hiányosságait figyelembe véve is azt kell, hogy mondjam: mind az itt vázolt interpretátori (inter-predátori?) gondolatmenetek, mind pedig tágabb értelemben a szerző irodalomértelmezői vállalkozása mindenképpen folytatásra érdemesek.

Az emberen túli dalok tanulmányszintézise

„Vannak még dalok túl az emberen” – Írások Paul Celan költészetéről, líraesztétikájáról és recepciójáról⁵⁰

Kántás Balázs Paul Celan munkásságáról írott összegző tanulmánykötete⁵¹, mely alcíme szerint a költő költészetéről, líraesztétikájáról és recepciójáról egyaránt közöl írásokat, azért is

⁵⁰ Hivatkozott kiadás: Kántás Balázs

„Vannak még dalok túl az emberen”: Írások Paul Celan költészetéről, líraesztétikájáról és recepciójáról
Budapest: Napkút Kiadó; Cédrus Művészeti Alapítvány, 2015. 410 p.

⁵¹ A tanulmánykötet alapjául szolgáló korábbi szakkönyvek listája:

figyelemre méltó darabja a magyarországi Celan-recepciónak, mert ez idáig ez a könyv a legterjedelmesebb összefüggő kommentár magyar nyelven a 20. század prominens költőjének életművéről. Számos felróható hibája és/vagy vitatható állítása és módszertani aspektusa ellenére olyan irodalomtudományi szakmunka, mely a szintézis igényével lép fel, azaz a benne foglalt tanulmányok a lehető legtöbb nézőpontból igyekeznek megvizsgálni, körüljárni a celani életművet.

Le kell szögeznünk, hogy a kötet tanulmányai nem újonnan keletkezett szövegek, sokkal inkább korábban más összefüggésrendszerekben, kisebb-nagyobb tanulmánykötetekben már publikált, ám a jelen esetben új kontextusba helyezett eszmefuttatások. Kántás eddig három önálló kismonográfiát, valamint egy terjedelmesebb tanulmánykötetet, valamint számos különnyomatszerű, többnyire a jelen szintetikus igényű kötet egy-egy tanulmányát magában foglaló könyvecskét publikált Paul Celan költészetéről. Hogy hiba volt-e a szövegek „elaprózása”, majd négyszáz oldalas tanulmánykötetben való ekképpen rekontextualizálása? Erre a kérdésre nagyon nehéz egyértelmű választ találni, azt azonban könyve végén a szerző is közli a mindenkori olvasóval, elsősorban mely korábbi négy tanulmánykötet anyagát tartalmazza a könyv egybegyűjtve, s miként arra ugyancsak kitér: kisebb-nagyobb módosításokkal és pontosításokkal. Ha pedig figyelembe vesszük, hogy a módosítások és pontosítások esetleg jobba, elmélyültebbé, filológiaiilag pontosabb és kiérleltebbé tettek bizonyos korábban már publikált tanulmányszövegeket, úgy talán az egybegyűjtött tanulmánykötetben való rekontextualizálás is megindokolhatónak tűnik. Értékelésemben részben csak megismételni tudom azt, amit bő egy évvel ezelőtt a fiatal irodalomtörténész *Nyelv/Rács/Törés – Közelítések Paul Celan költészetéhez* című tanulmánykötetéről írtam⁵²,

KÁNTÁS Balázs, *A lélegzetkristály feltörése. Olvasói kommentár Paul Celan Atemkristall című versciklusához*, Budapest, Uránusz Kiadó, 2010. 80 p.

KÁNTÁS Balázs, *Az elhallgatás poétikája. Paul Celan-versek elemzései*, Budapest, Ezredvég Alapítvány, Z-füzetek, 2011.

KÁNTÁS Balázs, *Túl a médiumokon. Paul Celan költészetének mediális aspektusai*, Budapest, Uránusz Kiadó, 2012. 112 p.

KÁNTÁS Balázs, *Nyelv/Rács/Törés. Közelítések Paul Celan költészetéhez*, Budapest, Fiatal Írók Szövetsége – Ráció Kiadó, FISZ Minerva könyvek 4., 2013. 280 p.

⁵² Kántás Balázs

hiszen ennek anyaga nem titkoltan a „*Vannak még dalok túl az emberen*” kötet szövegállományának idestova kétharmadát foglalja magában.

A bevezető tanulmány⁵³ Paul Celan sokat elemzett beszédét, a *Meridiánt* kísérli meg művészetelméleti manifesztumként, egy komplex, ugyanakkor többé-kevésbé jól körülhatárolható líraelmélet sarokköveként értelmezni, elsősorban nem a recepciótörténet, sokkal inkább a beszéd végleges változatának textualista, szövegközeli olvasása által. A szerző mindemellett szem előtt tartja azt az implicit dialógust, melyet a szöveg példának okáért Heidegger komplex filozófiai rendszerével, Gottfried Benn *Líraproblémák* című, ugyancsak paradigmikus esszéjével, vagy éppen Oszip Mandelstam esszéisztikájával folytat.

A következő tematikus egység, melyet egyébként kibővített változatban a szerző korábban önálló kismonográfia formájában is publikált, Celan költészetének mediális aspektusait, a közvetítettség-közvetlenség problémakörét vizsgálja.⁵⁴ A költő verseiben, főként kései lírájában egyre erősebben megjelenik a nyelvi szkepszis, a nyelv és általában véve a médiumok közvetítőképessége iránti teljes bizalmatlanság, ugyanakkor ezzel párhuzamosan a sokszoros medialitás lerombolására, de legalábbis csökkentésére, a közvetlenség költői, a mindennapi nyelv felett álló nyelvhasználaton keresztüli elérésére tett határozott törekvés. A közvetlenség nyilvánvalóan nem érhető el, hiszen az emberi világ és kultúra létmódjánál fogva többszörösen közvetített, a médiumok pedig elengedhetetlen kellékei e közvetítésnek, hiszen hordozó nélkül talán üzenet sem lehetséges.

A dialogicitás esztétikája című terjedelmes tanulmány Paul Celan *Atemkristall* című versciklusának, mint a celani életmű kiemelkedő darabja verseinek szövegközeli olvasatát kívánja nyújtani, mindezt Gadamer nyomán haladva, aki – mint arról nevezetes kommentárja

Budapest: Fiatal Írók Szövetsége (FISZ), 2013. 280 p.

(FISZ Minerva könyvek; 4.)

⁵³ Eredetileg megjelent:

Kántás Balázs

Paul Celan Meridián című beszéde mint művészetelméleti manifesztum

ELSŐ SZÁZAD 4: pp. 1-18. (2012)

<https://hu.scribd.com/doc/93766202/Meridian-tanulmany>

⁵⁴ Eredetileg megjelent: Kántás Balázs

A közvetlenség illúziója

ELSŐ SZÁZAD 2:(2) pp. 1-38. (2011)

<https://hu.scribd.com/doc/80357927/Kantas-Balazs-A-kozvetlenseg-illuzioja>

is tanúskodik – úgy hitte, Paul Celan e huszonegy verse mindenfajta mélyebb háttérismeret és tudományos jegyzetapparátus nélkül is eredményesen olvasható. A szövegközeli, rövid elemzések szintén elsősorban magukra a versszövegekre igyekeznek koncentrálni, persze a recepciótörténet fényében helyenként párbeszédet folytatva úgy Gadamerrel magával, mint éppenséggel más értelmezőkkel is, illetve megkerülhetetlenként feltűnő értelmezési modulokkal, az értelmezéstörténet sarokpontjaival, akár mindjárt mérőföldköveivel. Amelyek helyenként önkéntelenül és nagy természetességgel, szuggesztíven tűnnek át *ad hominem* „megfontolásokba”, poétikai- és létértékelésekbe – szerves összefüggésben a celani költészetpozíció, kulturális-líratörténeti (helyi)érték tartalmi-etikai mérlegelésének a szerző által lehetségesnek ítélt és következetesen meg is valósított végrehajtásával. Itt kell megjegyezni, hogy az *Atemkristall* darabjait is magának Kántásnak a magyarításában tárgyalja a tanulmány (az eredeti német szövegük lábjegyzetben olvasható), amint a dolgozat más pontjain is gyakran szembesülhetünk – pl. Lator László immár „klasszikusnak” számító vagy Marno János „merészebb” fordításai mellett – a dolgozat készítőjének magyarításaival mint referencia-anyaggal. És pontosan ebből, a személyes műfordítói, költői (után-alkotói) „érdekből”, ambícióból is következően, illetve éppen ezen a legeminensebben lemérhetően érzékelhetjük a Celan életművére vonatkozó kántási interpretatív vállalkozásnak azt a sajátosságát, hogy az egzisztenciális bevontság (egészen pontosan a szakmai-egzisztenciális érintettség) regiszterén is játszva végzi értelmezői tevékenységét: a módszeres és precíz (teoretikusan megalapozott és gondosan lábjegyzetelt) tanulmányait összességében (*összességükben*) az esszé perspektívája, vagyis lételméleti-személyes horizontja felé mozdítva... Léven itt, az *Atemkristall*-sorozat tömör, pontos, gondos – olykor már kínosan precíz – értelmezéseiben/elemzéseiben merülnek fel olyan, természetes-emberi, ontológiai- ismeretelméleti momentumok, amelyek mintegy *kiáltalánosodnak* az anyagból – úgy Celan primer, mint Kántás értekezői anyagából. S amellet, hogy szervesen kerülnek levezetésre abból, e fogadtatástörténeti paradigma filozófiai is igen értékes, magasrendű mivoltára mutatnak rá, sőt, képezik meg tulajdonképpen azt. Hívják fel rá – mindenesetre – igen élesen és hatékonyan a befogadó figyelmét, aki nagyjából amolyan *kognitív imperatívuszt* érez érvényesülni magában a fejtegetések mérlegelésére, lehetőség szerint további konstituálására, önkéntelenül etikai-filozófiai tevékenységi színezetet emez aktivitására vonva.

A *Szépség és borzalom közötti térben* című, műfajmegjelölését tekintve *tanulmányvázlatnak* aposztrofált írás a celani költészet vezérmotívumait igyekszik feltárni, és részben nem titkoltan Bacsó Béla kismonográfiájának nyomán haladva elsődlegesen a *kéz*, a *szív*, a *szó* és a *lélegzetvétel* motívumokat jelöli meg a celani oeuvre leggyakrabban visszatérő

elemeként. Bár a szöveg úgy mond *tanulmányvázlat*, azaz inkább csak felvet, tematizál bizonyos kérdéseket, mint megkísérel egyértelmű, maradéktalan választ találni rájuk, azért mégis eljut oda, hogy magyar nyelven megfogalmazzon néhány továbbgondolásra érdemes állítást Paul Celan költészetének motívumvilágáról.

A következő tanulmány⁵⁵ a költő kései lírájának lehetséges *redukált esztétikáját* igyekszik vizsgálni, a *Fadensonnen*, az *Im Schlangenwagen*, valamint az *Ein Dröhnen* kezdetű versek tükrében. Auschwitz után, miként a művészetben és a kultúrában minden, úgy a szépség fogalma is radikálisan átértelmeződni látszik. Celan önmagát a *borzalom* (*Grauen*) és *szépség* (*Schönheit*) határán elhelyező kései lírája teljes mértékben újragondolja a szépség lehetséges fogalmát, és ha azt nem is vezeti ki teljes egészében a költészetből, mindenképpen csupán erősen lecsupaszított, redukált formában engedi megjelenni.

Egy további fejezet⁵⁶ a narrativitással és annak hiányával foglalkozik Celan korai és kései költészetében, a narrációelmélet eszköztárát merész módon alkalmazva e nehezen megfejthető lírára. Celan viszonylag korai, *Tenebrae* című versét elbeszélő költeményként olvassa, mely gyakorlatilag újramesél és átértelmez egy jól ismert bibliai történetet. Celan ebben az időben még olybá tűnik, hitt abban, hogy az irodalom, s azon belül a költészet képes valamit *elbeszélni*, tehát lényegében tartalmakat közvetíteni, akár valóságreferenciával bírni. A tanulmány olvasatában a *Tenebrae* ellenpontjaként jelenik meg a *Stehen* kezdetű vers az *Atemkristall* ciklusból, a kései Celan-líra markáns darabjából, melyben Celan már lemondott a dolgok elbeszélhetőségéről és a költészet referenciális lehetőségeiről – a vers itt már nem kísérel meg semmit *elbeszélni* vagy *közvetíteni*, hanem önmagát a valóságból szinte visszavonva, magában, egy időt és teret nélkülöző, imaginárius helyen, pusztán *áll*. Ez a (költészetesztétikai?) gondolatmenet természetesen szoros dialógust folytat *A közvetlenség illúziója* című tanulmánnyal.

⁵⁵ Eredetileg megjelent: Kántás Balázs

Komor ég alatt a szép: A szépség aktualizálása Paul Celan kései költészetében

PRAE: IRODALMI FOLYÓIRAT 4: pp. 87-95. (2010)

⁵⁶ Eredetileg megjelent:

Kántás Balázs

A narrativitás és annak hiánya Paul Celan korai és kései költészetében

ÚJNAUTILUS IRODALMI ÉS TÁRSADALMI PORTÁL 9: p. online. (2010)

<http://ujnautilus.info/a-narrativitas-es-annak-hianya-paul-celan-korai-es-kesei-kolteszeteben>

A *Jelentésvadászat* címet viselő⁵⁷, korábban önálló különnyomat formájában ugyancsak publikált értekezése nem egyébre tesz kísérletet, mint Celan szokatlan szóösszetételeinek értelmezésére, igyekezve kiválasztani a költő életművére legjellemzőbb neologizmusokat az életmű minden egyes szakaszából, annak szó-szintű keresztmetszetét nyújtva. A szóösszetételek vizsgálatakor abból indul ki, hogy azok nem csupán adott versen belüli szokatlan metaforákként vagy nyelvészeti kérdezőhorizontba helyezkedve esetleg kompozicionális jelentéstartammal bíró neologizmusokként, úgynevezett N+N-típusú összetételekként értelmezhetők, hanem bizonyos keretek között – a lírai kontextust és a celani poétika jellegzetességeit szem előtt tartva – akár önálló szemantikai egységekként, adott esetben mindössze egy-egy szóból álló lírai művekként is olvashatók. Celan (főként kései, hermetikus) poétikájának, miként abban az értelmezők nagy többsége egyetért, alapegysége mindenképpen a *szó*, nem pedig a szintagma vagy a mondat, hiszen a szerző által írt versek jelentős része mindössze néhány szóból áll, a szintaktikai kapcsolatok pedig igen gyakran nem egyértelműek, s ez még tovább gazdagítja az interpretáció lehetőségeit. Az alapvetően *szavakból*, nem pedig annál nagyobb nyelvi egységekből építkező költői nyelvhasználaton belül pedig mindenképpen kiemelt jelentőséggel bírnak a Celan-líra védjegyeként is olvasható szokatlan szóösszetételek, melyek olykor maguk képesek egy-egy vers kardinális elemévé, esztétikumképző tényezőjévé emelkedni.

Egy további, különnyomat formájában korábban már ugyancsak publikált nagytanulmány⁵⁸ a Holokauszt traumáját mint lehetséges esztétikumképző tényezőt kíséri meg olvasni Celan

⁵⁷ Kántás Balázs

Jelentésvadászat

FOLYÓ: KORTÁRS IRODALMI MAGAZIN 4: p. online. 27 p. (2013)

http://real.mtak.hu/31436/1/JELENTESVADASZAT_u.pdf

Valamint: Kántás Balázs

Jelentésvadászat: Paul Celan szokatlan szóösszetételeinek vizsgálata

Dunakeszi: NAP Alapítvány, 2012. 40 p.

(Irodalomtudományi Füzetek; 3.)

⁵⁸ Eredetileg megjelent: Kántás Balázs

Hamuból poézis: A Holokauszt traumája Paul Celan költészetében

Dunaharaszti: NAP Alapítvány, 2013. 42 p.

Valamint: Kántás Balázs

A Holokauszt tapasztalata és a zsidó identitás ellentmondásai Paul Celan költészetében

KURÁZSI FOLYÓIRAT: IRODALMI ÉS KULTURÁLIS FOLYÓIRAT 2: p. online. 25 p. (2013)

<http://holdkatlan.hu/index.php/bemutato/tanulmany/4038-kantas-balazs-holokauszt-traumaja-mint-esztetikumkepzo-tenyezo-paul-celan-kolteszeteben>

líráján belül, kezdve az olyan korai művek, mint a *Halálfüga* vagy a *Tenebrae* értelmezésével, később áttérve az értelmezésnek sokkal inkább ellenálló, ám a Holokauszt traumája és a zsidó identitás problémaköre felől mindenképpen olvasható versekre. Emellett a fejezet másik fő célja, hogy feltárja a Celan költészetében végig meghúzódó zsidó identitás ellentmondásait, melyhez a szerző élete végéig tisztázatlan, és talán teljes egészében tisztázhatatlan módon viszonyult. Az „*Auschwitz után mit is jelenthet zsidónak lenni?*” olyan kérdés, amelyre semmiképpen sem adható egyértelmű válasz, annyi azonban bizonyos, hogy az identitás immár egyre inkább az elszenvedett trauma, a történelmi tragédia felől határozódik meg, illetve Celan lírájában markáns módon nyilvánul meg a halottakra való emlékezés, az értük való tanúskodás, illetve a velük/helyettük való beszéd intenciója.

A *Megváltatlanul is megváltva* – Paul Celan istenképe címet viselő szöveg⁵⁹ öt kiválasztott Celan-vers szövegközeli olvasatán keresztül kívánja értelmezni a költő lírájából kiolvasható istenképet, Celan életművének a zsidó és keresztény vallásból egyaránt merítő teológiai vonatkozásait, s e költészetnek a megváltás lehetőségéhez való igencsak ellentmondásos viszonyát. A szöveg számos ellentmondás feltárása után arra a következtetésre jut, hogy Paul Celan komor, a megváltást illetően a legtöbb esetben igencsak szkeptikus versbeszéde mögött mégis ott érezhetünk valamiféle halvány reményt, implicit optimizmust, a megváltás pedig még olyan borzalmas történelmi események után sem egészen lehetetlen vagy elérhetetlen, mint a Holokauszt feldolgozhatatlan traumája.

Az *őrület esztétikája* című tanulmány⁶⁰ csupán a halála után publikálásra került, nem sokkal 1970-es öngyilkossága előtt íródott verseiből kísérel meg interpretálni néhányat. Nem elhanyagolható tényező, hogy Celan ekkoriban már súlyos mentális betegségekkel küzdött, és ha olvasatainkat nem is redukálhatjuk pusztán életrajzi alapú interpretációra, a sok helyütt groteszk, lidércnyomásszerű, olykor szinte értelmezhetetlen képekből építkező versek olvasásához talán támpontot adhat az *őrület/delírium* mint szövegszervező elv, sajátos, bizarr esztétikai karaktert kölcsönözve e szövegeknek. Celan e művei az *őrület esztétikája* által

⁵⁹ Eredetileg megjelent: Kántás Balázs

Megváltatlanul is megváltva: Paul Celan költészetének istenképe

ELSŐ SZÁZAD 1:(1) pp. 1-29. (2012)

<https://www.scribd.com/doc/89867029/Paul-Celan-Megvaltatlanul-is-megvaltva>

⁶⁰ Eredetileg megjelent: Kántás Balázs

Az őrület esztétikája: Paul Celan kései versei és a delírium, illetve a neutrum tere

ELSŐ SZÁZAD 3:(3) pp. 1-18. (2012)

<https://hu.scribd.com/doc/89866786/Paul-Celan-Az-%C5%91rület-esztetikaja>

immár egyre bizonytalanabb és baljósabb költői terekbe vezetik az olvasót – a *neutrum* terébe, ahol minden megkérdőjeleződik, s ahol végül minden visszavonja magát a létezésből. A vizsgált versekben erős tendencia figyelhető meg szinte minden értelem felszámolására, sőt, paradox módon akár még magának a költői szövegnek az önfelszámolására is. A mű itt már végképp nem *közel* vagy *közvetít* valamit, nem szándékozik még csak a közvetlenség illúzióját sem megteremteni – önmagával szembefordulva lemond mindenfajta referencia lehetőségéről, és oda vonul vissza, ahová talán már az olvasó sem képes követni.

A következő tanulmány sokkal inkább afféle kitekintés a magyar (elsősorban intertextuális) recepció irányába, semmint valódi Celan-olvasat, mely nem kevesebbre tesz kísérletet, mint három paradigmaticus kortárs magyar költő, Jász Attila, Schein Gábor és Géher István László költészetében kimutatni bizonyos Celan-párhuzamokat és lehetséges hatásokat. Megjegyzendő, hogy a kötet fejezetei közül ez az írás távolodik el leginkább a szigorú irodalomtudományos szempontrendszerektől, s valamennyire az interpretáció önkényének csapdájába esve sokkal közelebb kerül az esszé szubjektív műfajához, nem minden esetben nyilatkozva meggyőzően a lehetséges párhuzamokról, miként azt értő kritikájában a könyv e szöveghelyét kissé talán szigorúan bíráló Szabolcsi Gergely is megjegyzi.

A *Nyelvbe zárt jelentés* című szöveg⁶¹ ugyancsak a recepcióra való kitérés jellegével Valódi tárgya valóban inkább a recepció, hiszen igazából nem Celan életművét értelmezi, hanem annak egy – egyébként számos tanulmányban visszatérő jelleggel, más-már nézőpontból elemzett – darabját, a *Fadensonnen* kezdetű verset emeli ki példaként, s annak számos magyar, illetve egy angol fordítását összehasonlítva keresi a választ a vers fordíthatóságának kérdésére, valamint arra a korántsem egyszerű problémára, mennyire torzítja/változtatja meg a célnyelvi befogadást a fordítás hűsége vagy hűtlensége. Miként azt

⁶¹ Eredetileg megjelent két részletben: Kántás Balázs

Nyelvbe zárt jelentés 1: A vers fordíthatóságáról egy Paul Celan-vers tükrében

IRODALMI JELEN ONLINE 1: pp. 1-10. (2009)

<http://www.irodalmijelen.hu/node/5214>

Valamint:

Kántás Balázs

Nyelvbe zárt jelentés 2: A vers fordíthatóságáról egy Paul Celan-vers tükrében

IRODALMI JELEN ONLINE 1: pp. 11-20. (2009)

<http://www.irodalmijelen.hu/node/5215>

ugyancsak Szabolcsi Gergely jegyzi meg, talán e fordításelméleti és – gyakorlati kérdéseket feszegető tanulmány a kötet egyik legelmélyültebb, legmagasabb színvonalú írása, melynek vitathatatlan erénye, hogy nem csupán felvet egy-egy problémát, nem csupán feltesz amúgy nyitva hagyható kérdéseket, hanem igen határozott, a szerző markáns válaszokat is ad, egyéni véleményt fogalmaz meg Celan, s általában a vers mint műfaj fordíthatóságával és fordíthatatlanságával kapcsolatban.

A *Fadensonnen* különböző fordításait elemző íráshoz tematikailag szorosan csatlakozik egy *fordításkritikai műhelytanulmány*⁶², mely Marno János sokat vitatott Celan-fordításai közül az *Atemkristall* ciklus huszonegy rövid versének magyar átültetését vizsgálva kutatja, vajon mennyire sikeresen vagy sikertelenül jelenik meg a kulturális transzfer alakzata Marno János helyenként igencsak homályos magyarításaiban? Miként sok korábbi kritikus, a hangsúlyozottan műfordítóként és azon belül Celan-fordítóként is tevékenykedő Kántás is eljut arra a következtetésre, hogy Marno János Celan-átültetései helyenként szinte értelmezhetetlenek, és talán szerencsésebb őket önálló, a forrásnyelvi szövegre intertextuális módon referáló magyar nyelvű költeményekként olvasnunk őket, semmint egy németül író szerző szabatos és a kulturális transzfert sikeresen működtető magyar fordításaiként.

A kötet egy további, ugyancsak a recepció bizonyos aspektusaira irányuló, esszéisztikus tanulmánya Paul Celan három, Michael Nyman által megzenésített versét elemzi, Ute Lemper holland énekesnő előadásait használva az értelmezéshez. A *Túl a nyelven* címet viselő értekezés⁶³ fő, korántsem egyszerűen megválaszolható kérdése: vajon a megzenésített versek vokális-zenei előadása túllép-e a puszta nyelv médiumán, új/más értelmezési lehetőségeket adva a korábban csak textuálisan létező versszövegnek, esetleg maga a zenei médium is bír valamiféle nyelven túli értelemmel? A tanulmány okfejtése józan, logikus, nem bocsátkozik túlzásokba vagy obskúrus következtetésekbe, megkísérli a lehető legkézenfekvőbb válaszokat

⁶² Eredetileg megjelent: Kántás Balázs

A kulturális transzfer, illetve annak hiánya Marno János Paul Celan-fordításaiban az *Atemkristall* –

Lélegzetkristály című versciklus magyar adaptációjának tükrében

FOLYÓ: KORTÁRS IRODALMI MAGAZIN 7: p. online. (2013)

<http://holdkatlan.hu/index.php/bemutato/kritika/2074-kantas-balazs-a-kulturalis-transzfer-illetve-annak-hianya-marno-janos>

⁶³ Eredetileg megjelent: Kántás Balázs

Költészet és zene: Paul Celan három megzenésített versének elemzése

KURÁZSI FOLYÓIRAT: IRODALMI ÉS KULTURÁLIS FOLYÓIRAT p. online. 13 p. (2013)

http://real.mtak.hu/50213/1/Tul_a_nyelven_tanulmany_u.pdf

adni a szövegek felé intézett kérdésekre, s tisztában van a maga korlátaival, az adható válaszok töredékességével is.

A könyv utolsó, *A magyar recepció mérföldkövei*⁶⁴ című, a korábbi tanulmányokhoz mintegy szakkritikai függelékként csatlakozó írásában Kántás Balázs a magyarországi Celan-recepció három legjelentősebb, könyvformátumú állomásának, Bacsó Béla, Kiss Noémi és Bartók Imre Celan-tanulmányköteteinek értékelő bírálatát közli, elhelyezve azokat nem csupán Paul Celan magyarországi recepciójának történetében, de tágabb kontextusban, a kortárs magyar irodalomtudományi diskurzus teoretikus áramlatai között is. Különösen igaz ez Kiss Noémi *Határhelyzetek* című könyvére, amely, mint az értékelésből megtudhatjuk, nem csupán Paul Celan magyarországi kritikai recepciójának egyik fontos állomása, de a kétezres évek magyar irodalom- és fordításelméleti szakirodalmának is kiemelkedő, Paul Celan magyar fogadtatásnak vizsgálatából kiindulva önálló teoretikus állításokat megfogalmazó darabja is.

Mindent egybevetve Kántás Balázs irodalomtudományi nézőpontrendszerében, ha úgy tetszik, kérdezőhorizontjában egyfajta radikális változás figyelhető meg, s ez meglátszik a kötet tanulmányain belül is. A fiatal irodalomtörténész pár évvel ezelőtt még köztudottan Kulcsár Szabó-tanítványként indult, azaz kezdeti írásaira a hermeneutikai és a recepcióesztétikai gondolkodás volt a legjellemzőbb, egy kevés dekonstrukcióval „fűszerezve”, újabb keletkezésű szövegeiben azonban inkább meghatározó a *close reading* stratégiája és az elméleti megfontolásoktól, teoretikus előítéletektől szinte teljesen mentes, személyes-kontextualizáló olvasat kialakításának intenciója. Nehéz feladat eldönteni, vajon e teoretikus és metodikai eklekticizmus jó vagy inkább rossz tulajdonsága-e a kötetnek – az egyes olvasatokat mindenesetre felettébb invenciózussá teszi. Kibontakozik a szerző szemléleti fejlődésének íve is – a (némi dekonstrukcióval átítatott) hermeneutikai és recepcióesztétikai, teoretikus irodalomszemlélettől fokozatosan haladunk az irodalmi szöveg textualitását a maga meztelen valójában megközelítő *close reading* felé, nem egyszer a szigorú, pedáns filológiai apparátust mozgó, tények alapján érvelő tanulmányoktól elkalandozva egészen az esszé műfajának felvállalt intuitív szubjektívizmusáig. Ami pedig ugyancsak különösen érdekes – s a recenzensnek talán nem tiszte ítéletet mondani arról, hogy

⁶⁴ Eredetileg megjelent: Kántás Balázs

A magyar recepció mérföldkövei: : Kritikafüzér a Paul Celan költészetéről magyar nyelvterületen megjelent legfontosabb szakkönyvekről

ÚJNAUTILUS IRODALMI ÉS TÁRSADALMI PORTÁL 1: p. online. (2015)

<http://ujnautilus.info/magyar-recepcio-merfoldkovei>

mindez az olvasatok hasznára vagy kárára válik-e –, hogy e tendenciák, a módszertani eklekticizmus nem csupán az egyes tanulmányok egymásutánjából válik szembetűnővé, hanem a filológiától az esszéisztikus hangvétel felé történő elrugaszkodás az egyes szövegeken belül is tetten érhető. Ez olykor zavarba ejtő lehet a mindenkori olvasó számára, ám a különböző líraolvasási technikák iránti nyitottság, a – legtöbb esetben jó értelemben vett – eklekticizmus egyúttal gazdagítja is a különböző értelmezéseket.

Ami a tanulmánygyűjtemény filológiai, poétikai megállapításait és az egyes szövegek interpretációit illeti, úgy vélem, az itt publikált Celan-elemzések többsége inkább felvet bizonyos kérdéseket és azok továbbgondolására készítet, semmint véglegest választ keresne rájuk. A szerző szem előtt tartja, s némely szöveghelyen deklarálja is azt a (kikezdhetetlenné tünő) hermeneutikai alapelvet, mely szerint egyik olvasat sem törekedhet a szöveg teljes megértésére, a megértés folyamatának lezárására, pusztán egy állomás lehet az értelmezés végtelen folyamatában. Kántás Balázs Celan-olvasatai korántsem hiszik azt magukról, hogy övék lenne az utolsó szó bármely kérdést illetően is, ez pedig az elemzések vitathatatlan erénye. Erre a lezáratlanságra és nyitottságra utalhat a kötet végén található – kifejezetten gazdag – bibliográfia is, főként a költő német, angolszász és francia kritikai recepciójából válogatva. A „Vannak még dalok túl az emberen” című összegyűjtött Celan-tanulmánykötet minden bírálható tulajdonságával együtt kétségtől fontos állomása Paul Celan magyarországi kritikai recepciójának, s a maga nyitva hagyott kérdéseivel minden bizonnyal ihlető erővel bírhat a jövőben magyar nyelven születő Celan-tanulmányok szerzői számára is.

Az idegen nyelvben is otthonosan

Kántás Balázs angol nyelvű tanulmányairól és tanulmányköteteiről⁶⁵

Kántás Balázs, a fiatal irodalomtörténész-kritikus-generáció egyik legtermékenyebb képviselője a 2016-os év folyamán gyors egymásutánban három hazai kiadású angol nyelvű tanulmánykötetet is publikált. A szerző Paul Celanról írott angol nyelvű tanulmányaiból álló *Message in the Bottle* [Palackposta] és az öt vegyes esszét magában foglaló *Fingerprints* [Ujjlenyomatok] című két karcsú, a Napkút Kiadó által megjelentetett

⁶⁵ A három könyv hivatkozott kiadásai:

Kántás Balázs: *Message in the Bottle. Essays around Paul Celan's Poetry*, Budapest, Napkút Kiadó, 2016.

Kántás Balázs: *Fingerprints. Five Essays on Poetry*, Budapest, Napkút Kiadó, 2016.

Kántás Balázs: *Latitude. 10 Essays on Poetry*, Budapest, Hungarovox Kiadó, 2016.

tanulmányegyüttest követte a Hungarovox Kiadó gondozásában a *Latitude*³ [a geográfiában szélességi kör, de átvitt értelemben mozgásteret is jelenthet] címet viselő, immár testesebb, 140 oldalas könyv, mely többé-kevésbé, amennyire jelen sorok szerzője átlátja, a két kisebb volumenű kiadvány anyagát foglalja magában, kiegészítve két, az előzményül szolgáló könyvekben nem szereplő írással is. A recenzensnek talán nem feladata azt vizsgálni apró, pontosan milyen (szülői-testvéri-gyermeki?) kapcsolatban áll egymással a három szakkönyv, a részletekbe mélyedni e téren talán azért is felesleges, mert tartalmuk, a bennük foglalt tanulmányok tematikája és minősége annál érdekesebb, sem azt minősíteni nem dolgunk, adott esetben mennyire szerencsés vagy nem szerencsés az ilyen elő-/ át-/ és utánközlés kötetszerkesztésileg, így erre itt és most nem is térnénk ki bővebben. Annál szerencsésebb, ha olvasói figyelmünket inkább a két kisebb volumenű tanulmánykötet teljes anyagát látszólag magában foglaló, terjedelmesebb opus felé fordítjuk, és csak a tíz esszé és tanulmányt tartalmazó *Latitude* című gyűjteményről írjuk le megfigyeléseinket.

Nos, a *Latitude* című angol nyelvű tanulmánykötet a maga tíz írásával érdekes irodalomkritikai vegyesfelvágott. A tanulmányok közös szervezőeleme, hogy így vagy úgy, de mindannyian a költészetéről szólnak, a szerző pedig – jó összehasonlító irodalomtörténészhez híven, aki a különböző nyelvek és kultúrák között is otthonosan mozog – stílszerűen az angolszász, Paul Celan kapcsán a német(ajkú), valamint egy esszé erejéig a (kortárs) magyar líra területén végzett kutatásainak szellemi termékeiből válogat. A könyv első, afféle programadó esszéje, a *The Poem is Alive, just like the Author Themselves* [A vers él, csak úgy, mint a szerző] Kántás Balázs egyik korábbi, magyar nyelven is közölt esszéjének angol nyelvű változata, mely egy versfogalmat kísérel meg kialakítani, igencsak józan határok között mozogva, rávilágítva, hogy talán sem a régi típusú, biográfiai alapú irodalomolvasásnak, sem a kortárs (posztmodern?) irodalomtudományi iskolák a szerző halálát hirdető paradigmájának nincs egészen igaza, az igazság pedig talán valahol két szélsőség között keresendő. Az írás nem talál fel sok új dolgot, a nagy kérdésekre nem szolgál egyértelmű és maradéktalan válasszal, azonban kétségtelenül józan ésszel belátható, középutas megállapításokat fogalmaz meg a versírás és a versbefogadás mikéntjéről.

Az általános verselmélet-szerű bevezető után következik az angolszász lírával foglalkozó tanulmánymunkák blokkja, melynek első darabja az *In the State of Earthly Damnation* [Az evilági kárhozat állapotában] címet viselő, terjedelmes írás, mely nem más, mint Edgar Allan Poe *A holló* című jól ismert és agyonelemzett versének egy bizonyos értelmezési lehetőségre, motívumára, a kárhozatra fókuszáló értelmezése. A Poe-recepcióban jól eligazodó írás ugyancsak józan, észérvekkel belátható megállapításokat tesz az amerikai poéta e valóban

korszakos verséről, a szövegközeli olvasás, a *close reading* legnemesebb hagyományait felelevenítve – azaz nem szakad el a szövegtől, hogy valamely teoretikus irányultság nevében anakronisztikus jelenségeket mutasson ki a XIX. századi amerikai líra e mérföldkövében, hanem mindvégig tiszteletben tartja a történetiségben elhelyezett szerző (feltételezhető) *intencióját*.

A harmadik tanulmány még mindig a XIX. században marad, csak éppen átugrik Európába, lévén szó Samuel Taylor Coleridge-ről és a nagy romantikus brit költő ugyancsak meglehetősen közismert verséről, a *Kubla Kán*ról. A *Creation, Imagination and Metapoetry in “Kubla Khan”* [Teremtés, képzelet és meta-poézis a Kubla Kánban] című írás Coleridge klasszikusának művészetelméleti vonatkozásait járja körül, interpretációja szerint pedig a vers nem másról szól, mint a költői / művészi képzelet teremtő erejéről, mely igen nagy mértékben foglalkoztatta a romantika európai képviselőit nem csupán angol nyelvterületen. Az esszé nem megy túl messzire, inkább gondolatébresztő, semmint nagyobb lélegzetű, lezárt tanulmány, belátásaival mégis egyetérthetünk, és az értelmezés további tartományait nyithatja meg.

A következő, *In the Shadow of Different Types of Deaths* [Különféle halálok árnyékában] még mindig marad az angolszász költészet témájánál, de időben előbbre ugrik, mégpedig a XX. század első felébe, ugyanis a nagy ír költő, William Butler Yeats költészetében különbözőképpen megjelenő halálmotívumot vizsgálja 1920 után. Egymással ritkán összehasonlított Yeats-verseket állít párhuzamba, s a maga vállalt szubjektivitása ellenére is érdekes következtetésekre jut.

Az angolszász irodalommal foglalkozó írások sorában az utolsó szöveg időben még előbbre lép, hiszen kortárs angol irodalmi tematikájú, nevezetesen pedig Ted Hughes halott és ugyancsak paradigmaticus költő feleségéhez, Sylvia Plath-hoz írott *Születésnapi levelek* című kései verseskötetének egyik opusát veszi górcső alá. A *Reading Birthday Letters* [Születésnapi leveleket olvasva] című, immár címében is személyes-szubjektív esszé Ted Hughes *Wuthering Heights* [Üvöltő szelek] című versének szövegközeli olvasására vállalkozik, s Ted Hughes és Sylvia Plath a köztudottan a költőnő öngyilkosságával végződő viharos házasságával párhuzamosan hullámozó irodalmi viszonyrendszerén túl Emily Brontë életművének, illetve verscímként regényének mind Hughes, mind Plath költészetére vonatkozó hatásait is kimutatja. A biográfia és a textus sajátos, nehezen kibogozható viszonyainak örvénylése közepette a Hughes-Plath-Brontë intertextuális irodalmi háromszög körvonalai is megrajzoltatnak, a vállaltan szubjektív esszé pedig objektíven is értékelhető irodalomtörténeti tanulságokkal szolgál számunkra.

Az angolszász lírával foglalkozó esszék sorát Paul Celan-tanulmányok követik. Az első ilyen, a *The Poem Locked in Itself* [A magába zárt vers] című rövid, lényegre törő esszé Paul Celan költészetének általános vonásait vizsgálja, rámutatva a celani költészet lírai beszédmódjának sajátosságaira, a celani jelentésképzés hogyanjára. Nem különösebben nagy volumenű írás, inkább szubjektív esszé, semmint teoretikus igényű tanulmány, mindazonáltal nem fog többet, mint amennyit markol, önnön határait pontosan felismeri.

A *Lost in Translation* [(Ami) Fordítás közben elveszett] című írás ugyan elméletileg John Felstiner amerikai irodalomtörténész, Celan-kutató és műfordító angol nyelvű Celan-fordítását vizsgálja, tárgyától elrugaszkodik, azon jóval túllép, pusztán orvosi lóként használja azt, és a nemzetközi, főként német és angolszász fordításelméleti szakirodalom összefoglalójává, a vers fordíthatóságát és / vagy fordíthatatlanságát általános, teoretikus szinten vizsgáló tanulmánnyá emelkedik.

A *Message in the Bottle* [Palackposta] című, korábban magyarul is publikált tanulmány Paul Celan sokat elemzett beszédét, a *Meridiánt* kísérli meg művészetelméleti manifesztumként, egy komplex, ugyanakkor többé-kevésbé jól körülhatárolható líraelmélet sarokköveként értelmezni, elsősorban nem a recepciótörténet, sokkal inkább a beszéd végleges változatának textualista, szövegközeli olvasása által. A szerző mindemellett szem előtt tartja azt az implicit dialógust, melyet a szöveg példának okáért Heidegger komplex filozófiai rendszerével, Gottfried Benn *Líraproblémák* című, ugyancsak paradigmaticus esszéjével, vagy éppen Oszip Mandelstam esszéisztikájával folytat...

A következő tematikus egység, a szerző által magyar nyelven már több helyen és formában „elsütött”, *The Illusion of Immediacy* [A közvetlenség illúziója] című tanulmány Celan költészetének mediális aspektusait, a közvetítettség-közvetlenség problémakörét vizsgálja. A költő verseiben, főként kései lírájában egyre erősebben megjelenik a nyelvi szkepszis, a nyelv és általában véve a médiumok közvetítőképessége iránti teljes bizalmatlanság, ugyanakkor ezzel párhuzamosan a sokszoros medialitás lerombolására, de legalábbis csökkentésére, a közvetlenség költői, a mindennapi nyelv felett álló nyelvhasználaton keresztüli elérésére tett határozott törekvés. A közvetlenség nyilvánvalóan nem érhető el, hiszen az emberi világ és kultúra létmódjánál fogva többszörösen közvetített, a médiumok pedig elengedhetetlen kellékei e közvetítésnek, hiszen hordozó nélkül talán üzenet sem lehetséges.

A kötet utolsó esszéje a szerző egyik, korábban ugyancsak magyarul is megjelent esszéjének angol változata, mely a nemrégiben elhunyt kortárs magyar költő és irodalomtörténész, a műfordító-irodalmár Kántás Balázs kedves egykori egyetemi tanára,

Géher István egy kései versének elemzésére vállalkozik, a magyar nyelvű vers szószerinti angol fordítását is prezentálva. A *The Flood of Decay – Already so Close?* [Az elmúlás árvize – immár oly közel?] című esszé rövid és lényegre törő elemzése az öregedést és a halált, e költőket örökkön örökké foglalkoztató jelenséget shakespeare-i szonettben bravúros eredetiséggel megverselő lírai alkotás szövegközeli elemzésére vállalkozik, sorról sorra tárva fel a költemény értelmét, egyúttal rámutatva annak – Géher Istvánra oly jellemző módon elengedhetetlen – intertextuális vonatkozásaira, nevezetesen Shakespeare *Hamlet*-jével való szövegközi párbeszédére. A szöveg méltó megemlékezés a szerző egykori tanáráról, mesteréről, az irodalomtudósként és műfordítóként sokkal jobban ismert, mindemellett mégis kiváló költő Géher Istvánról, mely egyúttal a maga szubjektivizmusával együtt irodalmárszakmailag sem utolsó produktum.

A tíz tanulmány / esszé a *Latitude* című könyvben szerves egésszé áll össze, megvilágítva a fiatal irodalomtörténész szellemi *mozgásterét*, elsődleges érdeklődési területét. Kétségtől értékes és érdekes gyűjtemény, s a kisebb-nagyobb angol nyelvi-stiláris hibák (anyanyelvi lektora ugyanis persze nem volt a kötetnek, miként az sajnos általános a hazai idegennyelvű szakpublikációk) sem árnyékolják be jelentős mértékben az angolul mindezzel együtt is kétségtől kiválóan tudó szerző eredményeit, mindössze annyi kérdés vetődhet fel a mindenkor (angolul is tudó) olvasóban, a benne foglalt tanulmányok értékétől vagy hiányosságaitól teljesen függetlenül, vajon mennyi értelme van ma Magyarországon bölcsészettudományi szakszövegeket néhány száz példányban angol vagy más világnyelven publikálni? *Extra Hungariam non est vita*, tartja a latin közmondás, s persze jól tudjuk azt is, milyen aránytalanul nagy presztízs társul bizonyos tudományágakban a hazai idegen nyelven megjelent szakpublikációkhoz anélkül, hogy bővebb tudománypolitikai fejtegetésekbe bocsátkoznánk. Ez egyúttal talán segíthet megértenünk a jelenséget, ha adott kollégáink idehaza publikálnak idegen nyelven. Joggal tarthatunk tőle, hogy mindezzel együtt a jelen könyv – sok más magyar és idegen nyelvű tanulmánykötettel egyetemben – sem fog eljutni a szélesebb, főleg a nem-magyar, külföldi olvasóközönséghez. Ha azonban figyelembe vesszük, hogy magyar nyelven megjelenő szakmai közleményeink (lelkiismeretes) olvasóinak száma is adott esetben csupán 5-10 fő, s voltaképpen egy kis sarkítással magunknak írunk esszét, tanulmányt, kritikát (már ha írunk), úgy e megvilágításban már a hazai megjelenésű idegen nyelvű szakkönyvek sem tűnnek teljesen öncélú vállalkozásnak...